

সাধনী !

(বুৰঞ্জীমূলক নাটক)

পোন-প্ৰথম অসমীয়া সাহিত্যিক সম্মিলনীৰ সভাপতি ; “বিজুলী”, “উষা”
আৰু “অসম-বন্তি”ৰ সম্পাদক ; কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তনকাৰ ;
লণ্ডনৰ রয়েল এচিয়াটিক চোচাইটীৰ মেম্বৰ ; পোন-
প্ৰথম অসম লেজিচলেটীভ কাউন্সিলৰ
আহোম-প্ৰতিনিধি অনৰেবোল
মেম্বৰ,

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ
ৰায়বাহাদুৰ চন্দ্ৰনাথ গোহাঞি বৰুৱা,
এম, এ, এ,
ৰচিত ।

বেচ-১৮০

ভেজগুৰ, অসম,
বি, আৰ, কলিতাৰ দ্বাৰাই
বি, আৰ, কলিতা এণ্ড কোম্পানীৰ পৰা
প্ৰকাশিত ।

৩৯।১ শিনাৰায়ণ দাস লেন, কলিকতা—৬। কান্ত্যায়নী মেছিন
প্ৰেছৰ পৰা ত্ৰীপ্ৰকাশ চন্দ্ৰ সৰকাৰৰ দ্বাৰা মুদ্ৰিত ।

উছৰ্গা ।

—:—

সাধন

বাজ-নো-ওলাওতেই

যি

হেঁপাহেৰে ইয়াক কোলাত লৈছিল,

সেই

চেনেহৰ মাজিউ ভাগিন্

শ্রীমান্ মহেন্দ্ৰনাথ গোহাঞি ফুকন,

এম, এ, বি, এল, এম, এল, চি,

“মাজিউ মইনাৰ” কণ্ঠত ইথাৰি

“সক-মামাৰ”

আশীষ-মালা ।

—:—

গ্রন্থকাৰ ।

১। পাতনি।

—•—

“সাধনী” সাধিবৰ ভালেমান দিন হল। আকবেলি, এনে দিনন্তে, সমল হাতত লৈ ‘সাধনী’ শোধো বুলি ওলাইছিলে’; পিচে, বিবিধ কাৰ্য্যৰ ভিৰ ভাঙ্গি সেই বছৰৰ ভিতৰত সেই ফালে আগ বাঢ়িবলৈ চল নাশালে’। কিন্তু, এইবেলি সাধনীদাৰ ‘কটন কলেজ’ৰ ছাত্র-বন্ধুসকল ‘ক্ৰোকী-পৰওনা’ৰে সৈতে হাজিৰ! তাৰ ভিতৰত আমাৰ প্ৰিয়-ছাত্র শ্ৰীমান চন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মা বি, এ, ঘাই। গতিকে, নিতান্তই উপায়ন্তৰ হৈ তোতে-থৰ-মৰাৰ নিচিনাকৈ, ঘোৱা একুৰি-এদিনৰ ভিতৰত খৰ্খৰ্কে “সাধনী”ক ঘেয়ে এফেৰ আদৰ কৰিব, সেয়ে নিজৰ চকুত লগাকৈ সজাই ললে হে হৰ; আমি পিন্ধাই পঠিওৱা সাজ-পাৰত বহু ক্ৰটি বৈ গৈছে।

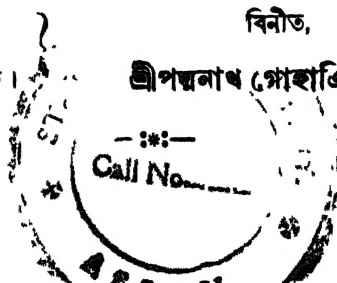
গাব নাজানিও শুনিব জনা সাধনীক শুनावৰ অৰ্থে, সখীয়া “শান্তি” আইটীক আৰু নাচনিয়াৰ লিগিৰীহঁতক যি কেইটি গীত আঙৰাবলৈ দিয়া গৈছে, তাৰ মূলৰ হে আমি গৰাকী, বাকী তাল-মান-স্বৰ আদি গুণৰ বাবে আমি গাব নজনাৰ সদায় অমুগ্ৰহকৈ গাই শুনাওঁতা আমাৰ প্ৰিয়বন্ধু স্বনামখ্যাত সঙ্গীত-অধ্যাপক স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীৰাম বৰুৱাদেৱ হে সম্পূৰ্ণ শলাগৰ পাত্র। ইতি—

তেজপুৰ,

বিনীত,

৮ ভাদ, ১৮৩৩ শক।

শ্ৰীপদ্মনাথ গোস্বামী বৰুৱা।

২। পাতনি।

“সাধনী”য়ে পোহৰলৈ ওলায়েই গুণগ্ৰাহী ৰাইজৰপৰা ইমান আদৰ লাভ কৰিলে যে, ইয়াৰ আদৰ্শৰ প্ৰথম তালিকাৰ মূঠেই ডেৰবছৰমান হে টিকিলে; তাৰেপৰা আজি ভালেমান বছৰ “সাধনী” ছপাৰ-বাজ (out of print) হৈ আন্ধাৰত তিৰ্বিৰাই ৰব লগাত পৰিছে। কিয়নো, এই গ্ৰন্থকাৰৰ পঢ়াশলীয়া পাঠ্যপুথিবোৰৰ (Text-Books) নতুন নতুন তালিকাৰ ঘনাই ঘনাই উলিয়াব লগা হোৱাত, তেওঁ তেওঁৰ বাজে-পুথিবোৰৰ নতুন তালিকাৰ উলিয়াবলৈ ততকে পোৱা নাই এথোন; “সাধনী” বাজেপুথি বুলিও, ই অসমৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ নৰ্ম্যাল স্কুলৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ নিমিত্তে নিৰ্দ্ধাৰিত টেক্সটবুক; সেই হে আনবোৰতকৈ ই এবগলৈ আগ হব পাৰিছে। দ্বিতীয় তালিকাৰ পুথিৰ নাটকীয়া ঠগত মূঠেই হাত দিয়া নাই, মাথোন সাহিত্যিক গঠনত হে লাগতিয়াল সংস্কাৰ সাধিবৰ অৰ্থে ওপৰে-ওপৰে এবাৰ হাতকুৰাই দিয়া গৈছে। “সাধনী”য়ে আশাতীত আদৰ পোৱা বাবে গ্ৰন্থকাৰে এই ছেগতে ৰাইজলৈ এখনি শলাগৰ শৰাই আগ বঢ়াইছে। ইতি—

তেজপুৰ, অসম।
বহাগ, ১৮৫১ শক।

গ্ৰন্থকাৰ।

ভাণ্ডবিলাক ।

—:••:—

মতাতাও ।

ধৰ্মধ্বজ	ছুটীয়া বজা ।
নিতাই,—নীতিপাল	সাধনীৰ স্বামী,—ছুটীয়া বজা ।
নালীয়া...	নিতাইৰ সমনীয়া বন্ধু ।
চুহুং...	আহোম স্বৰ্গদেৱ ।
কনুচেং বৰপাত্ৰ গোহাঞি	আহোম মন্ত্ৰী-সেনাপতি ।
ছুটীয়া মন্ত্ৰী, চুটীয়া সেনাপতি, সভাসদ, সভাপণ্ডিত, পাৰিষদ, বাজখোৱা, সমনীয়া, ন-বিষয়া, ভগা-বিষয়া, কটোৱাল, বন্দ সৈন্ত, কত্তাপ্ৰাৰ্থীগণ, দৰ্শকবৃন্দ ইত্যাদি			

মাইকীভাও ।

লীলাবতী	ধৰ্মধ্বজৰ পত্নী ।
সাধনী	ধৰ্মধ্বজৰ জীয়াৰী ।
শান্তি	সাধনীৰ সখী ।

লিগিৰী, নাচনী ইত্যাদি ।

—••—

જાથની !

—*•••*

ଆଭାସ ।

(দুফালৰপৰা দুগৰাকী গায়িকাৰ প্ৰবেশ)।

ଶୀତ ।

ধানি মিশ্র—একতাল।

শূণ্বে শূণ্বে হাঁয় ময়াপী চবাই,
কেনি উরি আহি কেনি গুচি যায় !

ঘুৰি ঘুৰি চাওঁ.
জানো দেখা পাওঁ.
কোনো দিয়ৈ কই আছে নে কি নাই।

[illegible]

এই চকু-লোব, নগবে নে ওব,
 বই বই বই ধীরে বই যায় ;
 মন্দাকিনী-ধার ধীরেবে ধায় ॥

[illegible]

যাওঁ উটি-বুৰি,
 কেউ পিনে ছল,
 কত আহে যায়,
 নাহৌ আৰু বুৰি,
 মাহুহ-খিৰুল,
 ই-হা-কন্দা চাই।

কোনো বজা হয় কোনোবা হেবায় ॥

(দুইবো দুফালে গ্রহান) ।

প্রথম অঙ্ক ।

—:~::~—

প্রথম গর্তাঙ্ক—অন্তঃপুর ।

(ধর্মধ্বজ আৰু লীলাবতী ।)

ধর্ম ।—কিনো কয় !

সাধি সাধি সাধনীক পালোঁ,

সাধনীক খবলই ঠাই নেদেখিলোঁ ।

লীলা ।—ঠাই নাই

খবলই সাধনী পেংনাক !

কিবা কোৱাঁ প্রাণনাথ ? ছুবুজো কথার পাক

ধর্ম ।—নাই ক'তো ঠাই ।

বিচৰালোঁ চউদিশে

কটকী পঠাই ; ধোৱাঁ পাত্ৰ নাই কতো,

কপে-গুণে-জ্ঞানে সমনীয়া সাধনীৰ !

সুশিক্ষিতা সুচৰিত্ৰা সাধনী-সমানে

কপবস্ত-গুণবস্ত শুদ্ধ চৰিত্ৰৰ

নাপাত্ত যতপি এটি পুৰুষ-বতন,

পাত্ৰ কত, থওঁ মোৰ একেটি সন্তান !

লীলা ।—চউদিশে !

কোন্ চউদিশে প্রাণনাথ ?

ধৰ্ম্ম ।—স্বৰ্ণ, বস্তু, কাম আৰু

সৌমাৰ পীঠত বহুত প্ৰবন্ধে ঘূৰি
আহিল কটকী ; নাপালে স্বেযোগ্য পাত্ৰ
ৰূপে-গুণে-জ্ঞানে ।

লীলা ।—যি কৰে ঈশ্বৰে নাথ,

মাতৃহৰ ভালৰ কাৰণে ; আমি মাথোঁ
স্বৰ্ণজো মতিমা !

ধৰ্ম্ম ।—কি ভাল ভাবিছাঁ হাঁয় !

কত কাল নিঃসন্তান তই পৃথিবীত
যাপিলেঁ। জীৱন,—দুখীৰো দুখীয়া প্ৰায়,—
অতৃপ্তি অশান্তি খেদ সন্তাপত পৰি ।
কতনা ভাগ্যৰ ফলে, কত পৃষ্ঠা-সেৱা আৰু
যাগ-যজ্ঞ গুণে লভিলেঁ। সন্তান এটি ;—
বহু সাধনাৰ ফল সাধনী ৰতন ।
পৰিল হৃদয় শান্ত ক্ষণ কাললই ।
কিন্তু হাঁয়, অচিৰতে চিন্তাৰ বিকাৰ
বাঢ়িব ধৰিলে পুহু,—পাত্ৰ-ভাবনাত—
বয়সে বাঢ়িল যেই চেনেহী সাধনী ।
পাচিলেঁ। চৌপাশে চৰ সুপাত্ৰ বিচাৰি,
বহু আশা কৰি ; নাপাই স্বেযোগ্য পাত্ৰ
ঘূৰিল কটকী । ভাবিছানে ইয়াকেই
ভালৰ কাৰণ ?

লীলা ।—ভাবিছোঁ ইয়াকে ।

ঈশ্বৰে যি কৰে নাথ, মাতৃহৰ কাৰণে,

নাই তাত ভুল-ভ্রান্তি, অপায়-বিঘিনি ;
সকলো মঙ্গল মাথোঁ মায়া-সংসারত ;
—ধুকপ বিশ্বাস মোৰ ।

ধৰ্ম্ম ।—মোৰো সি বিশ্বাস ।

কিস্ত হাঁয়, কি কৰোঁ উপায় ; কিনো মতে
সাবোঁ এবে কৰ্ত্তা-দায় !

লীলা ।—নালাগে ভাবিব নাথ !

নাপাল' যত্ৰপি পাত্ৰ দূৰ-বিদেশত,
বিচাৰাঁ এতিয়া নিজে নিজৰ ৰাজ্যত ।
মিলে যদি, ভাগ্যে মোৰ এই ৰাজ্যতেই
মনে-বচা বৰ হাঁয়, সাধনী-কাৰণে,
বাছা মোৰ থাকিব কাষতে ; দেখি প্ৰাণ
জুৰ হব মোৰ ? সেই হে ভাবিছোঁ নাথ,
অতি উলাহেৰে—ঈশ্বৰে ভালকে কৰে,
মানুহ-কাৰণে ।

ধৰ্ম্ম ।—ভাবিছাঁ নে শ্ৰিয়া হেৰা,

লোৱা নাই ময়ো। সেই ভাব ? পাওঁ যদি
যোগ্য পাত্ৰ আপোন ৰাজ্যত, ইচ্ছা কৰি
নিলগাওঁ একেটি সন্তান মোৰ ?—কিস্ত
ছবদৃষ্ট হাঁয় ! ইৰাজ্যত নাই কোনো
ৰূপে-গুণে-জ্ঞানে, যোগ্য পাত্ৰ পাবলই
সাধনী কাৰণে ।

লীলা ।—নহয় সম্ভৱ নাথ,

এজনতে ৰূপ-গুণ-জ্ঞান সমাবেশ ।

সন্ততে দেখিছে' মাথে'—একৰ উপবি
 দুই থাকে ঘাৰ গাত, সেয়ে সুপুৰুষ ।
 এতেকে বিচাৰাঁ পুহু আপোন ৰাজ্যতে
 সুপাত্ৰ সিকপ ।

ধৰ্ম ।—ভাল বাক,

ভাবি চাওঁ কি পাৰে' কৰিব ।
 ঈশ্বৰ কৰুণাময় আছে ওপৰত ;
 তেওঁ হে কৰোঁতা, আমি কাৰণ মাথোন ।
 ইচ্ছাময় তেওঁ , সেই ইচ্ছা ফলে মাথে'।
 নবৰ ভাগ্যত । ভাগ্যত যি আছে লিখা
 অৱশ্যে ফলিব ; ভাগ্যে যেন ফলিয়ায়—
 “ঈশ্বৰে যি কৰে ভাল মানুহ কাৰণে ।”
 চাওঁ বাক, ভাবি-চিন্তি নীৰলে এবাৰ ;
 কৰিম মীমাংসা পাচে প্ৰকাশ্যে সভাত,
 আলচি মন্ত্ৰীৰ সতে সভাসদে মিলি ।

(মৌন)

লাগিছে বিষম অতি দেহ মন-প্ৰাণ,
 উণ্ডল-থুণ্ডল ভাব খেলিছে হিয়াত !
 ফুৰোঁগই নিজানত উজানৰ ফালে ;
 লগজনে শাস্তি-ভঙ্গ কৰে মাথে' মোৰ ।
 ঘোৰী প্ৰিয়া পালোঁগই গৃহধৰ্ম তৰ ;
 যাওঁ মই, আহোঁ কুৰি অন্তৰ জুৰাই !

(দুইবোৰে দুকালে প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় গভাক ।

— * —

ফুলনি ।

(সাধনী আৰু শাস্তি ।)

শাস্তি ।—শাস্তি নাম ধৰিলেঁ। মিছাই !

সাধনী ।—কিয় সখী ?

শাস্তি ।—প্ৰয়োজন শাস্তি য'ত,

পৰা নাই দিব তাত লেশমাত্ৰ তাৰ,—

শাস্তি-সুখ। সখীয়াৰ বুজনি সুবত ।

দিনকে মলিন দেখিছেঁ। মুখানি তৰ

কিবা আবেগত, হৃৎকোটে হিয়াৰ ভাব

অধৰ পাহিত,—বিৰিঙ্গি উঠিছে মাথোঁ।

মুখ-দাপোনত ।

সাধনী ।—সৰ্বজ্ঞান সখী তুমি,—

ইহিমুখে মন ছলি, প্ৰৱেশি অন্তৰ,

চুৰ কৰ'। মনোভাব ভাবুক জনৰ ।

বাকী নাই বুজিবৰ মনোভাব মোৰ ।

কিন্তু সখি ! কিনো ক'ম, আপুনি বুজিব

নোৱাৰোঁ আপোন ভাব । কি দিম উত্তৰ !

হুবুজ্জ' আগুনি—লাগে কিনো, কিবা নাই,
কিহেতু উদাস ।

শান্তি ।—বুজিছোঁ ভাবতে ভাব ।

বুজিবব বাকী মাথে',—জলে কোন সিটি
উদাস প্রাণত ।

সাধনী ।—থক বাকী ।

নালাগে জানিব সিটি কোন ।

জনাবব যোগ্য পাত্র নোহে সেই ধন ।

শান্তি ।—জানিবব যোগ্য নোহোঁ আমি !

সাধনী ।—থোঁকাঁ সখী,

নকরাঁ চূপতি ! সবল চিতেবে কণ্ঠ,
আতিকে সামান্য পাত্র মোর সেই ধন ।
নালাগে জানিব তুমি, নালাগে জগতে ;
নেদেখাতে থক গুপ্তমণি !

শান্তি ।—বাক সখী,

নকরোঁ চূপতি । চূপতিব যোগ্যজন
আছে নেদেখাত । নীবরে, নজনা কই ;
—থাকাঁ হাঁহি-মাতি ।

সাধনী ।—নাপাতিবাঁ বোহ সখি !

ভাবিছাঁ যি তুমি, হব পাৰে সিও এক
উদাস কাৰণ । কিন্তু সখী, প্রাণ মোর
হইছে কাতর, দেখি-শুনি সংসারব
পাক-চক্র, কুটীলতা, অধর্ম-অনীতি ।
কিমতে পোনাব পাৰি সেই বেঁকা গতি,

ভাবো ছেগ বুজি । কত পার্টো, কত ভাকো,
নাই সীমা-শেষ, নাপাণ্ড উবাধি তাৰ ।

শান্তি ।—ফুলত শিলৰ বেথা !

নোশোভে তোমাত ইসৰ ভাবনা সখি !
টোপা-কলি তুমি, কিয় ভাবা কীটে ধৰা
ফুলৰ হৃদশা !

সাধনী ।—দেহি অই,

চোৰা কেনে মিলিছে থিতাতে !—
চোৰা কেনে ফুল-পাহি আউলী-বাউলী,
কলিটিৰ মুখ চাই আছে ঠৰ লাগি !
চোৰা নাই নিজলই,—নিজ সুখ-দুখ,—
চাইছে মাথোন কলিটিৰ মুখলই,—
যায় যেন দিন-তাৰ এহুৱা সুখত ।
ফুলিলেই সখী অই, হব তাৰো দশা
বাউলী পাহিটীপ্ৰায় । তাকেহে গুণিছে,
পৰব সুখত পমা অঞ্জলীটী দেহি !
কিন্তু সখি ! পাহিটিৰ সুপূৰে কামনা,—
টোপাকলি ফুলিব কালত ; দশা তাৰ
হব ঠিক পাহিটিৰ প্ৰায় । মেলোঁ মেলোঁ
পাহিকিটি মেলিব বিদিনা, সিদিনাই
কীটে আহি লব থিত, কৰিব ঘৃণীয়া ;
নবব জেউতি আৰু লুকুৱা হাঁহিব !
সৃষ্টিৰ বীতিয়ে' এই,—জন্ম, বৃদ্ধি, ক্ষয়—
তিৰকাল কাৰো দিন সমানে নাযায় !

বাঢ়েমনে আগলই বেঁকাবেঁকি বাট,
আক কত আওপাক ভব-সংসারৰ
পাবলই আছে জীৱনত । ভাবোঁ তাকে,
পাওঁ বুলি ওহু কিবা সৃষ্টি-কৌশলৰ ।

শাস্তি ।—কঠুৱা পুৰুষ-ভাব !

—নোহে নাৰী-নীতি ।

সাধনী ।—পুৰুষ কঠুৱা বুলি

ত্যাগ্য নোহে সিটি । কঠিনে-কোমলে মিলি

পুৰুষ-প্ৰকৃতি জানা, সৃষ্টি স্বৰগত ,

তাৰে আৰ্হি নব-নাৰী এই পৃথিবীত ।

এতেকে, কঠুৱা বুলি নিলগোৱাঁ যদি

পুৰুষ-ৰতন, প্ৰকৃতি তিষ্ঠিব ক'ত ?

গছত বগাই সউ চোৱাঁ লতাছুপি

কঠিনে-কোমলে কেনে হইছে মিলন ।

ইটিয়ে সাবটি ধৰি সিটিক জুৰায়,

সিটিয়ে শৰীৰ পাতি ইটিক শুৱায় ।

এটি সদা আনটিৰ জীৱন সাৰথি ;—

তাৰে ফল মাথোঁ এই সংসাৰ-কানন ।

এয়ে জানা, আৰ্হি সংসাৰৰ । লতা হই

ৰদ-তাপ গুচায় গছৰ ; সেই ৰূপে,

নাৰী হই পুৰুষৰ শোক-তাপ-দুখ,

অধৰ্ম্ম, অনীতি আৰু কুটিল স্বভাব

আমিও গুচাব লাগে ।—এয়ে নাৰী-নীতি ।

শাস্তি।—পণ্ডিতা বয়সী তুমি।

তোমাস'তে আমালাব নবজ্ঞে কথন।

যাও সখী হেবা, মবষিবা দায়-দোষ ;

কবিলোঁ আমনি।

সাধনী।—নাথাবা সখীটি অই।

নাপাতিবা বোহ। নাপাতোঁ আজিৰপবা

এম্ববা কঠুবা মেল, বেয়া পোবা যদি।

ভাল কথা, পবিছে মনত ;—গোবাঁ সখি,

গোবাঁ এটি গীত। গাইছিল এতিয়াই,

কুলিটিয়ে সউ গছৰ ডালত পৰি।

কিধে কঠ ! কি ঘে ম্ব ! পঞ্চমৰ তান !

—কি দিম তুলনা তাৰ।

শাস্তি।—লগা নাই ভাল হেবা,

কিনো গীত গাম ! তোমাৰে বাচনি, বাক

সাংসাৰ-বিবহ গীত নব প্রেমিকৰ,

গাও শুনা এটি।—

গীত।

খাছাজ জংলা—লক্ষ্মী ঠুংবা।

আহা কি কিৰণ দিয়ে তরুণ অকণে ;

উষাৰ প্রভাবে মিলি বাঢ়ে স্নেহে স্নেহে !

মিলন-বহন সানি,

উষা-বেলি হাঁহি হাঁহি,

ছুটি প্রাণ এটি হয় পবিত্র মিলনে।

মিলনে জীবন সাব, মিলনতে লয় যাব,

কি আছে তুলনা তার জগত-জীবনে ।

বচিল'। হে প্রভু যাক,নতুন মউৰ চাক,

সজোৰ্ৱা হৃদয় তাৰ এনেহে ঘটনে ;—

নিঘୂନୀ ସଂସାର ଛବି, ହୁଲେ ସେନ ପୁଣ୍ୟ ବବି,

આદર્શ જીવન હય માંસાદી કાલે ॥

माधनौ ।—धनु मधि ! (नीबल) ।

ଧନ୍ୟ ତୁମି, ଧନ୍ୟ ତବ ଶ୍ରୀତ !

শান্তি ।—ইন আক।

বলোঁ যাওঁ, নকৰোঁ। পলম ।

তুইবো বিচাৰ জানো লাগিছে ঘৰত ।

(अज्ञान) ।

তৃতীয় গভর্নিক্স ।

—:~:—

গৰখীয়া-পথাৰ ।

(নিতাই, নালীয়া আৰু সমনীয়া ।)

সমনীয়া ।—হেৰ নিতাই, নিতাই !

নিতাই ।—কি অ' ? কিনো হেকাই হেকাইকৈ থাক !

নালীয়া ।—অ' নিতাই গুচি হেকাইহে হলিনে ? বাক, তেস্তে হেকায়েই ।

নিতাই ।—এঃ কিয় কৰ তেনেকৈ ককাই !

সমনীয়া ।—নকবনো কিয় ? তোক দেখোন মাতিলেই জগৰ লাগে ।

নিতাই ।—এ নহু বৃপাই, বেয়া নাপাবি, মই আন কিবা এটালৈ মনকৈ

আছিলোঁ । ই মাতিলুত সি চাটকৰে নাইকিয়া হল !

সমনীয়া ।—কিহলৈনো মন কৰিছিলি ?

নালীয়া ।—কিনো বাজপাটখন থাবলৈ ভাবিছিলি অ' ?

নিতাই ।—এৰা, জানিবা বাজপাটেইহে । ঢুকি নোপোৱা বস্তুলৈ হাত

মেলোঁতেইতো মোৰ এই দশা !

নালীয়া ।—ও আই, কিনো ও ! হেৰ ভাজি কচোন কি, আমিও ভাগ

পাওঁ বা !

নিতাই ।—এৰা, ককাই, অথনিৰ সেই বেলিপকাটোলৈ মনত পৰিছিল ।

(মনতে) অহ, সেই বেলিপকা আৰু এই বেলি-পকা ! দুয়ো মোৰ
আদি বাসনাৰ বস্তু ।

নালীয়া ।—আও ! আচল ৰাজপাটখন ! নিতাই ৰজাৰ ৰাজভোগেইহে হয় !

নিতাই ।—ৰাজপাটতকৈও বেচি বুলিহে ভাবিছোঁ, ককাই ।

নালীয়া ।—উঃ ! ই কম ভকত নহয় ঔ ! অথনিৰ কথাটোকে এৰা নাই ।

নিতাই ।—কেনেকৈ এবিবি ককাই ? ইমান দুখ বৰিও যে সেই বেলি-
পকাটো পাৰি আনি আমি ভগাই খাব নোৱাৰিলোঁ, সেই কথাটোৱেই
মোৰ মনৰপৰা ওচা নাই ।

সমনীয়া ।—পিচে, পাৰিব নোৱাৰমানে হুগুচিবইনে কি ?

নিতাই ।—ওঁ, হুগুচে । তাক নাপাওঁ মানে নাপাহৰোঁ ।

নালীয়া ।—আও ! ই বাকটো হয় দেও ! যিটো কথাত লাগে সি লাগেইহে ।

মই হলে তাৰ কাষকে নাচাপোঁ বুপাই । অথনিৰ আমৰলিৰ
কামোৰণিৰ ফৰফৰণিয়ে আমাৰ হেঁপাহটো তল পেলাই থৈছে !

সমনীয়া ।—উঃ, নকৰি আৰু ককাই, মনত পৰিলেই চেক্‌চেকনি উঠে !

নিতাই ।—মোক হবলা কামোৰা নাই ?

সমনীয়া ।—তোকো কামুৰিছিল, গছৰ আদখনিৰপৰাই তোক বগৰাই অনা
নাই জানো ?

নিতাই ।—পিচে ?

নালীয়া ।—পিচে নো কিয় বেলিপকা-ৰাজভোগলৈ ধাউতি ওচা নাই ?

নিতাই ।—অ, নহয়, এটা কামলৈ এবাৰ মন মিলিলোঁ যেতিয়া, তাক
সাধিমই সাধিম । বেলিপকা খাইহে এৰিম ।

নালীয়া ।—এৰা, তই কম নহৰ বুপাই, যিটোত লাগ লাগইহে । এই দৰে
লাগি কেতিয়াবা তই সঁচা সঁচি কৈয়ে ৰাজপাট খাবিহে হবলা বুপাই !

নিতাই ।—বাক, বাক, বাজপাট খাবলৈ পাও যদি তহঁতেও বিষয়াৰ বাব
খাবলৈ পাবি । বাক, থ এতিয়া থ সেইখন কথা । ব'লহক যাঁওঁ,
বেলিপকা পাৰোঁগৈ বল ।

সমনীয়া ।—বল বাক, আমি হলে নিলগৰপৰাহে ।

(তিনিও এথোজ-দোখোজকৈ গৈ থাকে)

নালীয়া ।—(মনতে) হবও পাৰে । একো আচৰিত নহয় । যি লাই
বাটে তাৰ ঢপাততে চিন্ । উঃ, সঁচাকৈয়ে ই কম নহয় । ই
কোনোবা ডাক্তৰ মাতৃহৰ ঘৰত হে জনম লব লগা আছিল । যি
হওক, ইয়াক আগত লোৱাৰ পৰা লাভ আছে । হঁঃ, পিচে নালীয়াও
কম নহয়, মই আমুকা পম্ খেদাত কম নহওঁ । বাক, নিতাইক
জানিবা ঈশ্বৰে গুণৰ ভঁৰাল কৰি চৰ্জিলে, মোক তেওঁ বুধিব
ভুককাটোকে কৰি সাজিছে হে ? দেখা যাওঁক ।

সমনীয়া ।—(ভালত পৰি থকা তিপটী চবাই এটালৈ আঙুলিয়াই) নিতাই,
চাচোন সোটি । কেনেকৈ বুকু পাতি আছে । পাৰিবিনে শালিৰ
একেপাট কাঁডেৰে ?

নিতাই ।—বাক চাওঁচোন ; আগেয়ে গপ মাৰিলে কি হব ?

(নিতাই টোঁৱাই-ভিৰাই কাঁড মাৰে)

সমনীয়া !—পৰিল, পৰিল, সোটো পৰিলহি মাটিত ।

(চবাই তুলি লবলৈ লৰ ধৰি গ্ৰস্থান ।)

নিতাই ।—পৰিল নে ? চাওঁ, কোনটি ?

(সমনীয়াৰ পিচে পিচে লৰি গ্ৰস্থান)

নালীয়া ।—আও ! ই কম শুকত নহয় দেও ! দেখু-কাঁড়তো বৰ পাঁকৈত !
ইয়াৰ নিচান কেতিয়াও কাটি নাযায় । সিদিনাখনেই নহয়, চকুৰ
আগতে, সেই উৰি ঘোৰা নাচনী চবাইকণ একেটা বাতলুঙটিৰেই

মাটিত লুটিয়াই পেলালে । আক, লবা-ধবা, জাঁপ-মবা, খব-মবা, সাঁতবা, গছত-উঠা, হিলৈ-মবা, ঘোঁৰাত-উঠা, নাগ-মবা,—এইবোৰ আটাইতে সি পাঠকত । তাক আক মই একোতে কম নেদেখিলোঁ । ই যে আগলৈ এটা মানুহ হ'ব তাত সংশয় নাই । আক, ময়ো শুদাশুদি ভকত নহওঁ, তাৰ আলেখলেখ বুজিহে চলিছোঁ তেও । ষাওঁ, সিহঁত ভালেখিনি পালেগৈ চাৰ্গৈ ।

(বেগাবেগিকৈ প্ৰস্থান) ।

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

—••••—

উদ্যান ।

(পাল-শৱ দিয়া মৈদাম ।)

——*——

ধৰ্ম্মধ্বজ ।

(অকলশৰে ফুৰি ফুৰি)

ধৰ্ম্ম ।— এয়ে সেই কীৰ্ত্তিস্থল ।

ইয়াতে এদিন, ছুটীয়াৰ আদিৰাজ
ৰত্নধ্বজপাল হইছিল বিমোহিত
প্ৰকৃতিৰ ৰূপ লীলা চাই ! পাজিছিল
ইয়াকেই বহুপুৰ নগৰৰ ভেঁটি ।
কিন্তু কি যে বিধি-বিডম্বনা,—নগৰৰ
ভেঁটি লই উঠিল মৈদাম ! আদিৰাজ
ৰত্নধ্বজে প্ৰিয়পুত্ৰ এটি ৰাখিছিল
কমতাপুৰত গই, শিক্ষাৰ উদ্দেশে ।
অকালত কাল হল সেই কোৰঁবৰ ।
কমতা ঈশ্বৰে পাচে অতি যতনেৰে
পঠিয়ালে সজ্ঞানৰ শৱ পিতৃলই,
যুগুত সমাধি হেতু । মৰ্ম্মাহত হল
ৰত্নধ্বজ পুত্ৰৰ শোকত । ভগ্ন হল

মনোবধ, মনৰ উজোগ 'বহুপুৰ'
 স্থাপনৰ হেতু । নগৰৰ সলনিত
 পালবংশী কোৱঁৰৰ সমাধিৰ স্থল
 হল এই ঠাই । বহুপুৰ স্থাপনৰ
 আয়োজন যত, সমূলকৈ পালে লয়,
 এই মৈদামত । তদৱধি খ্যাত হল
 'পাল-শৱ-দিয়া'—'শদিয়া'ৰ আতি-গুৰি—
 শ্মশানৰ নাম । সেই হস্তে স্মৰকিত
 মৈদামৰ ভেঁটি ; পিপৰা পৰ্য্যন্ত তাত
 নোৱাৰে পৰিব । পুৰুষে-পুৰুষে এই
 পুণ্য-বীতি চলি আছে অলঙ্ঘ্য নিয়মে ।
 দেখা নাই কদাপিও প্ৰাণীৰ সঞ্চাৰ
 এই মৈদামত । আজি কিয় অকস্মাৎ
 দেখো বিপৰীত ? কৰপৰা চাপিলেহি
 অপকৃপ জন্তু ইটো ;—উধত পৰাগ,—
 কৰেহি বিহাৰ আজি মৈদাম বগাই !
 ভাবুকিত নটলে সি ডাবিত নডৰে,
 খেদিলে নাষায় গুচি, নাচে খৰ্টকী ;
 আতিকে দাঙিক আক, কৰে ভেঙ্গুচালি !
 আক আচৰিত !—সেউজীয়া ক্ষুদ্ৰ কায়
 তাৰ তিৰ্ব্বিৰু কৰি কিহে জিলিকাই
 চমকনি মাৰি ধৰে ছুই চকু মোৰ !
 নাথাকিল ধনু-শৰ লগত এতিয়া !
 আহিলে নিৰস্ত্ৰ এবাৰ জিৰণিৰ হেতু,

ৰাজ সাজ পৰিহৰি, ভাবুকৰ বেষে ,
নতুবা তুৰন্তে শালিলোঁহেঁতেন তাক
এপাট শৰেৰে ।

(মৌন)

পৰিছে মনত আৰু,
দৈববাণী সিদিনাৰ, দৈবজ্ঞ গণনা—
হব লাগে সম্পাদন অপূৰব ভাৱে
সাধনীৰ সম্বন্ধৰ পণ । হব পাৰে
এয়ে তাৰ আগন্তুক চিন্ । ভাল কথা,
এয়ে তেস্তে হোক পণ,—“এপাট শৰেৰ
শালিব পাৰিব যেয়ে এই খৰ্টকী,
সাধনীৰ পাণি-লাভ কৰিব সিজনে ।”
হলোঁ। প্ৰতিশ্ৰুত , এয়ে পণ মোৰ ।
বথাবিধি আয়োজন হোক ৰাজা জুৰি,
চৌদিশে প্ৰচাৰ হোক সম্বন্ধৰ কথা ।
আদেশেঁ। মন্ত্ৰীক গই, পাচোক কটকী
দেশ-দেশান্তৰে,—স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কাম পীঠ,
সৌমাৰ সহিতে । ৰাখোক বখীয়া দি
প্ৰস্তাবিত পণ মোৰ,—অদ্ভুত প্ৰাণী ,
সম্বন্ধৰ আগে হৰণ-ভগন যাতে
নঘটে ইয়াৰ ।

(মৌন)

লাগিছে লাঘৱ এব
দেহ-মন-প্ৰাণ, অপাৰ চিন্তাৰ পাৰ ।

দেখি বিনি-বিনি । সাধনীৰ যোগ্য পাত্ৰ
মিলিব ইবাৰ,—খৰিছে মনত মোৰ ।
সীতা, দময়ন্তী আৰু দ্ৰোপদী সতীয়ে
লভিলে ঘিমেতে স্বামী ভাগ্য অমুসৰি,
হয় যেন সেইমতে সাধনীৰো মোৰ
ভাগ্যবন্ত স্বামীলাভ বিধিৰ বিধানে ।
মানুহ কাৰণ মাথোঁ ; কৰোঁতা ঈশ্বৰ ।
ফলিয়াই যেন,— “ঈশ্বৰে যি কৰে ভাল
মানুহ কাৰণে ।”

(মোন)

পাঠ যদি ভাগ্য-বলে
ভাগ্যধৰ কোনো জন এই ৰাজ্যতেই ;
পুৰুষ বতন ৰূপে মানি সিন্ধক,
মহোন্নায়ে সমৰ্পিত সাধনী বতন ।
গুণে-জ্ঞানে হীন যদি হয় সেইজন,
সাধনীৰ সঙ্গ-লাভে পূৰাব সি ক্ষতি,—
সুশিক্ষা, সুনীতি জ্ঞানে কৰিব মহান ।
আৰু যদি মৰ্য্যাদাত নোহে সমতুল,
অথবা অপাত্ৰ জনে লভে সেই পণ,
প্ৰত্যবায়ে আহি তাৰ নাপাবহি মোক ।
বহু চিন্তা পাৰ হল গুণ-মান নই ;
অপেক্ষা কৰিলোঁ বহু তাৰ অভাৱত ।
আৰু ভাবি চাব লগা কথা,—মৰ্য্যাদাই
ভাগ্যগতি নোহাৰে বোধিব ; পৰা নাই

গতিবোধ কৰিব আদিত্তে,—ছুটীয়াৰ
 আদিগুৰি বীৰবলে য়েবে লাভ কৰি
 ‘কুব্বেৰ সম্পত্তি’—ঢাল, তৰোৱাল, ধন,
 সোণৰ মেকুৰি - লভিলে ই ৰাজভোগ
 ছুটীয়া ৰাজ্যৰ ; যত্ৰপি দৰিদ্ৰ লৰা
 সামান্য ঘৰৰ । নাই আৰু ভাবিবৰ,
 নকৰোঁ আশঙ্কা ; যাও ঘূৰি, কঙগই
 উৎকৰ্ণা ৰানীক ।

(প্ৰস্থান)

—:~*~:—

প্ৰথম অঙ্কপাত ।

জিৰণিৰ-পট্শ্কেপণ ।

— °:*:° —

দ্বিতীয় অঙ্ক ।

প্রথম গভাঁক ।

বজাৰ বৰচৰা ।

(ধৰ্ম্মধ্বজ, মন্ত্ৰী, পাৰিষদ আৰু সভাপণ্ডিত)

ধৰ্ম্ম ।—শুনা মন্ত্ৰী, পাৰিষদ,

পণ্ডিত মণ্ডলী, শুনা আমাৰ পণ ।

কালি যেনে অকলই আবেলি পৰত,

ভৰিছিলোঁ উদ্যানত,—ভাবত মগন—

ভাবি ভাবি সাধনীৰ পৰিণয় কথা ;

চাপিলোঁ ওচৰ গই ‘পাল-শৱ-দিয়া’

—ছুটীয়াৰ কৌতুকময় মৈদামৰ কাষ ।

আছিল কতনা স্মৃতি পূৰ্ব পুৰুষৰ,

আদিৰাজ বত্সধ্বজ কথা ; স্মৰিলোঁ

আৰু সেই চলি অহা পুৰুষে-পুৰুষে

আদিৰাজ আজ্ঞা-বাণী অথও বীতিৰে,—

পিপৰা এটিও যেন নোৱাৰে সাৰি

মৈদাম বগাই । কিন্তু শুনা, কালি এক

অপূৰ্ব ঘটনা ;—খৰটকী প্ৰাণী এটি
মৈদাম বগাই ফুৰি আছে দম্ভ কৰি ;
কত যত্ন কৰি আমি নোৱাৰিলোঁ তাক
খেদাব নিলগ কৰি—তেতিয়কৈ আন ভাব
—সাধনীৰ সন্মুখৰ কথা—আচম্বিতে
আছিল মনত । হঠাৎ কৰিলোঁ পণ,
“এপাট শৰেৰে, পেঙ্গাব পাৰিব শালি
যেয়ে এই প্ৰাণী, সাধনীৰ পাণি-লাভ
কৰিব সিজনৈ ।”

মন্ত্ৰী ।— যুগুত হইছে পণ ।

পাৰিষদ ।—ৰাজযোগ্য পণ ।

ধৰ্ম্ম ।— কি বোলোঁ পণ্ডিতে ?

পণ্ডিত ।— আমিও বুলিছোঁ ভাল ।

বিধাতাই পাতিছে যি জোৰা, মিলিব সি
যথা সময়ত ।

পাৰিষদ ।—স্বৰূপ কইছোঁ দেও !

মন্ত্ৰী ।— কি কৰা উচিত এবে ?

পণ্ডিত ।— ‘সুভক্ত শীভ্ৰম্’ ।

মন্ত্ৰী ।— বুজিছোঁ ‘শীভ্ৰম্’ ।

কিন্তু, কিৰূপে আৰম্ভোঁ

কাম, পৰামৰ্শ তাৰ হুঁহিছোঁ সত্যক ।

পণ্ডিত ।— পৰামৰ্শ ?

মন্ত্ৰী-বাব বিচাৰোঁ সলাব ?

ধৰ্ম্ম ।— ক্লান্ত হোৱাঁ ।

নহয় সময় ইটো বং-ধেমালিৰ ।
কৰাঁ স্থিৰ,— কিবা ৰূপে সাধিবাঁ সন্ধ্যাম ।

মন্ত্ৰী ।— চিন্তা নাই মহাৰাজ !
কৰিম যুগুত দিহা পণ-ঘোষণাৰ ;
সদউ ৰাজ্যত প্রচাৰিত হয় যাতে
আজি-কালিতেই ।

ধৰ্ম্ম ।— নহব নে প্রচাৰিত
স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কাম আৰু সৌম্যৰ পীঠত
সম্ভব পণ ?

মন্ত্ৰী ।— নহব সময় তাৰ ।
দীৰ্ঘকাল প্রাণীৰক্ষা নহব সম্ভব ।
ক্ষুদ্ৰ জীৱ খবটকী যদিহে হেৰায়,
ঘটিব প্রমাদ !

সভাসদ ।— সঁচা, হব সৰ্বনাশ !

ধৰ্ম্ম ।— কি হব উপায় ?

পণ্ডিত ।— উপায় অৱশ্যে হ'ব ।
ভীষ্মক ৰজাৰ যেনে মহা শঙ্কটত,
ঘটালেহি ক্ৰোধে আহি ৰুক্মিণী-হৰণ,
তদ্রূপ ওলাব কোনো বিপদ-তাৰণ
যথা সময়ত ।

ধৰ্ম্ম ।— যি কৰে ঈশ্বৰে !

মন্ত্ৰী ।— ঈশ্বৰে ভালকে কৰে ।

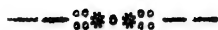
ধর্ম ।— দিন ধাৰ্য্য কৰা হোক
যথাবিধিযতে ।

মন্ত্রী ।— পণ্ডিতৰ বাব সিটো,
কৰিব পণ্ডিতে ।

পণ্ডিত ।— চিন্তা নাই মন্ত্রীবৰ,
অবশ্যে কৰিম ।

ধর্ম ।— ভাল কথা,
আজিনই এৰেঁ । ইমানতে ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় গভাঁক ।

—:~:—

গাভৰুৰ বুলনি ।

(সাধনী আৰু শাস্তি)

সাধনী ।— কি দিম উপমা !

কোকিলৰ কণ্ঠ জিনি

গোৰাঁ য়েবে তুমি হৃদয়-পমোৱা গীত,

পাহৰোঁ সংসাৰ, পাহৰোঁ আপোন-পৰ,

বিশ্ব-প্ৰেম বই পৰি কৰে বিমোহিত ।

সঙ্গীতত, হেৰা সখী, আছে কি মোহিনী,—

চিন্তা-ভাব, শোক-তাপ, কেনিবা পলাই

অযাচিত্তে দিয়ে এৰি সম্ভাষণ ঠাই ।

শাস্তি ।— সঁচা সখি !

সঙ্গীতত পমে মন-প্ৰাণ !

সুনোতে যি তৃপ্তি লাভ গাওঁতে শ-শুণ ।

সাধনী ।— সখী গোৰাঁ আৰু এটি ।

শাস্তি ।— লাগে আৰু এটি ?

সাধনী ।— হয় সখি !

বোৱা নাই আবেগৰ বেগ ;

হৃদয়ে বাঢ়িছে সি, বাঢ়ে যেন হাঁয়,

বাৰিষাৰ বেগৱতী নই । কুণ্ডিলৰ

কুণ্ড যেনে উপচি পানীৰে আহে বই
 শ-দিয়া বুৰাই, হৃদিকুণ্ড ফুটি মোৰো
 বইছে আবেগ—বেগ হিয়া ওপচাই
 শুনি তব মধুর বাগিনী । গোৱাঁ সখি !
 গোৱাঁ আক এটি ।

শাস্তি ।—লাগিছে ভাগৰ, সখি ।

সাধনী ।—এটি হলে হব,
 আক নকৰোঁ আমনি ।

শাস্তি ।—ভাল বাক, এটি মাথোঁ ,
 নধৰিবাঁ আক ।—

গীত ।

যোগিয়া—একতাল।

প্ৰেম হৃফুটিলে, ক্ষণ নিমিলিলে,
 হিয়াতে হৈপাহ পলায় অই ।

(হাঁয়) পূণ্য আশাটিয়ে, গোপনতে ভাহে,
 গোপনতে মাৰ যায় অই !!

এই যে সংসাৰ,—

এই সংসাৰৰ কেঁও

প্ৰেমৰ মহিমা নাপায়,

এই সংসাৰে প্ৰেম বিলাওঁতে ঢুকায়,—

য'ত আছে হাঁয়,

নিতে প্ৰেম দিয়া-দিয়ি,

ততে গই প্ৰাণ জুৰায় অই ॥

(ক্ষন্তেক নৌজন্ম) ।

সাধনী ।—কিষে স্থললিত !

শুনিহে থাকিম যেন ।

শাস্তি ।— শুনি থাকো, গাই থাকো,

এবো আন কাম !

সাধনী ।— সখি ! নাপাবো আমনি ।

শাস্তি ।— নাই পোরা সখী ।

কিন্তু এটা কথা ; মন কৰি আছোঁ মই

দিন চাৰি পৰা, সঙ্গীতত আতিকই

বাড়িছে ধাউতি তৰ বেলগ বেগেৰে ।

সাধনী ।— সঁচা সখি !

সঙ্গীতত বাড়িছে ধাউতি ।

কিন্তু কিয়, কিবা ভাবে, টানিছে কলই,

নোৱাৰোঁ বখানি কব ! যি ভাবে টানিছে

এই বিশ্ব-ব্রহ্মাণ্ডক শূন্তে শূন্তে তুলি,

সেই ভাবে টানে মোৰো ক্ষুদ্ৰ হৃদয়ক

কি জানো কলই ! নাথাকোঁ যেতিয়া তুমি,

মুগুনো সঙ্গীত, তেতিয়া চাপেহি কাষ,

কৰেহি আমনি, আন এটি ভাবে ধৰি ।

নেৱাৰোঁ ফুটাৰ তাৰো আধাফুটা ভাব ;—

কিবা নাই, কিবা লাগে, মূৰ্জো আপুনি ;

কৰে মন উগুল-থুগুল । সিটি ভাব

স্বৰগৰ ; ইটি মৰতৰ । তুমি যেনে

একে লগে কৰে টনাটনি, তোলপাৰ

হৃদয়ত কিষে কেনে কৰে, সাধ্য নাই

বুজাওঁ ভাষাৰে ! মৰ্ত্তৰ ভাবনা ষটি
ধৰিছোঁ ভাবত ; হিয়া দিয়া-দিয়ি তাৰ
উদ্দেশ্য মহান । কিন্তু হাঁহ, জনা নাই,
কাৰ হিয়া কোনে দিয়ে ঠাক । সপোঁ বুলি
আধা হিয়া আছোঁ সাজু হই, পাওঁ যদি
মিলনত বাকী আধা মোৰ ।

শান্তি ।— আৰু আনটো,
নৃত্য-গীত-সঙ্গীতত পাষণো বিদৰে ।

সাধনী ।— কিনো হল পিচে ?

শান্তি ।— হোৱা নাই, হব পাৰে ।

সাধনী ।— কিনো হব পাৰে ?

শান্তি ।— হব পাৰে,—

কুমলীষা হিষা তৰ নাৰী জীৱনৰ,
তাতে পূৰ্ণ যৌৱনত ; মজিছোঁ যিদৰে
তুমি ধৰ্ম্ম-সঙ্গীতত একান্ত চিত্তেৰে,
নপমিব সেই হিষা উলস ভাবত
কোনে কব পাৰে এনে কথা ?

সাধনী ।— কি ক্ষতি দেখিলোঁ তাত ?
পমে যদি ক্ষুদ্ৰ হিয়া ধৰ্ম্ম-সঙ্গীতত,
ভাগ্য মোৰ, মিলিব সি অনন্ত ভাবত ।
কিবা ক্ষতি তাত ?

শান্তি ।— ক্ষতি নাই, আছে লাভ ।
নোৱাৰি তৰিব কিন্তু সেই লাভ লই
ভৱ-সংসাৰত ।

সাধনী ।— সুবুজিলী সখী হাঁয় !

ভব-সংসারত আছে যদি তবিবব
যথার্থ যুগুতি, জানিবা নিশ্চয় হেবা,
ধর্ম্য হে প্রধান বল সেই সমাজত,
সহায়-সাবথিহীন দুখী তবিবব ।

আরু আনা সখি ! নবহে যতাপি মন
ঈশ্বর-প্রেমত, মিছা তার প্রেম-বাগ
নশ্বর দেহত ।

শান্তি ।— নালাগে বুজাব বাক ।

সাধনী ।— কিয় কোরী এনে ?

শান্তি ।— দেখি গতি সংসারব ।

দেখিম তোমাতে ; নাই আরু বহুদিন ;
সয়ম্বর পার হলে, যদি বাঁচি থাকেঁ,
বিজ্ঞাম তেতিয়া ।

সাধনী ।— সয়ম্বর !

তুলিয়াবাঁ সখী সেই কথা ।
শুনিববে পবা মোর সয়ম্বর-কথা,
উগল-থুগল মন, নাই শান্তি লেশ ;
ভোগ-তৃষ্ণা, মায়া-মোহ, বিষয়-বাসনা,
একালত মাঝ যায় যেন । মাঝ যায়
আরু মোর আশা বাহু স্মৃতি কলনাঝ !

শান্তি ।— তুলিয়াওঁ,

দায় যদি ওলালে ইমুখে !

সূৰ্য্যৰ মুখত কিন্তু কোনে শোপা দিয়ে !
বাৰ্টে-ঘাটে ঘৰে পৰে ইয়াৰে হে কথা ।

সাধনী ।— নুবুজিল' ভাব মোৰ !
দায় নাই উলিয়ালে , কিন্তু শুনা সখী,
নাজানে' কিহেতু হাঁয়, লগা নাই ভাল
সম্বন্ধৰ কথা । শান্তিত বিধিনি যেন
বাজিছে প্ৰাণত ।

শান্তি ।— তাতে হে কইছোঁ সখি ।
ধৰ্ম্ম-গীত শুনিবৰ নহয় সময়,
পূৰ্ণ-যৌৱনত । যৌৱনত উজ্জ্বল
ঢলে যেনি-তেনি ।

সাধনী ।— ঢলো যেনি-তেনি ।

শান্তি ।— ঢলিবাঁ বালত,
ঢলিবৰ স্নসময় আহিব যেতিয়া
এবোঁ এবোঁ এই সৰ সাংসাৰিক কথা ,
বল' সখী ফুৰোঁগই ফুল উজানত ।

সাধনী ।— যোবাঁ সখী,
ভাবিছ' নাযাওঁ আজি ।

শান্তি ।— লগৰ সখীটি,
এৰিম অকলে কিয় ?

(হাতত ধৰি টানি নিয়ে ।)

তৃতীয় গভাঁক

—○:~:○—

ৰাজবাট।

(নালীয়া ।)

নালীয়া।—হওক, তেও ঈশ্বৰে যেনে-তেনেকৈ মোৰ বাঙাফেৰি পূৰালে।
মই তাহানিয়েই কৈছিলোঁ নহয়, বোলে। কিয়নো লাগিছে পৰৰ
ভকত, বিচাৰি চালে আমি ঘৰতে শকত। আমাৰ ইৰাজাত
বিচাৰিলেনো সাধনী গাভৰুৱে মনে-বছা দৰা এটি নোলাবনে ?
নাই, মোৰ কথা গোটেই ফুঁতে উকুৱাই দি মোৰ বান্ধৱ বজাদেৱে
কলে, “নাই, মোৰ সাধনীৰ লায়ক দৰা ইয়াত নাই ;—গুণত
নাই, ৰূপত নাই, ফেৰত নাই।” সেই দেখি বজাই দেশে দেশে
কটকী পাচিলে ; কিন্তু কতো হেনো তেওঁৰ মনে-ধৰা দৰা পোৱা
নগল। বোলে, সাত পুৰুষ গল উদৰ কেঁচা মাছ খাওঁতে,
এতিয়া তাক লাগে ভজা, খড়িকা-দিয়া আৰু পাতত-দিয়া।
এইখন ৰাজাতে আগৰ বজা সকলে জীয়াৰী বিষ্য দি বঢ়া হৈ গল,
এওঁলৈহে ইয়াত দৰা নোহোৱা হল ! কিন্তু, মই গেঙ্কেলাই
তেতিয়াই কৈছিলোঁ, বোলে। দেখিম,—দেখিম এই দুটা চকুৰে,
আন ঠাইৰপৰা নো কেনে বিনন্দীয়া দৰা ওলায়হি ! পিচে, এতিয়া

কেনে ? ভেচ্ভেচীয়া নহল ? বোলে 'গল কণা, আহিল কণা, খাগৰী কাটিলে তিনি কনা ।' কটকী ককায়ে আনিলে কি, তিনি ফালৰ পৰা তিনটা টিলিকি ! যি হওক, এতিয়া কিন্তু গতি লাগিছে,—মই বিজাবলৈ তেও বাটটো মুকুলি হল, এতিয়া ইয়াতে বোলে হেনো সন্ধ্যৰ এখন পাতে ! এইবাৰ জানিবা ভগা টোলৰ বোলটো দেশ ছাৰি বিদেশলৈ বাজ নহল ; এই ভেঁকুৰা বাজাৰ ভিতৰতে সেই "জগত জাননী পতিত পাৱনী" ঘোষণাখন থাকিল । বাক, সেই ছোৱা এৰিছোঁ, পিচে এতিয়া সন্ধ্যৰ পণ বন্ধা কৰেহি বা কোনে ?—বামেই আহে নে অৰ্জ্জুনেই আহে ?—নাই, পঞ্চনলেই বহে হি ? ইয়াৰহে তত্ ধৰিব পৰা নাই । বাক, দেখা যাওক, কাৰ ভাগ্যত কি ফলে, কাৰ পাতত কি পৰে ।

(নিতাইৰ প্ৰবেশ)

নালীয়া ।—এ হে । ই স্বৰণ কৰোঁতেই ওলায়হিয়েইনে কি ! কিন্তু ত্ৰেতাৰ তপস্বীবেশী শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ নহয় দেখোন । এওঁ ছাপৰৰ শ্ৰীকৃষ্ণ গৰখীয়াৰ বেশেৰে অৱতাৰ হৈছেহি হবলা ?

নিতাই ।—অ, কি কৰিছ কলাই ?

নালীয়া ।—এ, তোকেই হে চাইছোঁ ভাইটি ।

নিতাই ।—মোক আজি নেদেখাই দেখিলি নে কি ?

নালীয়া ।—নহয়, নিতৌ দেখিছোঁ ।

নিতাই ।—পিচে, নেদেখাই চোৱা দি চাইছ কিয় ?

নালীয়া ।—চাইছোঁ, বোলে কিবা অৱতাৰ হলি বা ।

নিতাই ।—কি অৱতাৰ ?

নালীয়া ।—বাম, কৃষ্ণ, অৰ্জ্জুন, নল—ইবিলাকৰ ভিতৰৰ এজনৰ অৱতাৰ বুলি মোৰ ভ্ৰম হৈছিল !

নিতাই ।—কিয় ? কিয় ? মোৰ মূৰকে খা, কচোন, ক ।

নালীয়া ।—সম্বন্ধৰ গোন্ধত বিট-শগুণ নমাদি কোনোবা এজন নামিলহি
বুলি ভাবিছিলোঁ!—আৰু কিয় ?

নিতাই ।—কি সম্বন্ধ ? সীতা-সম্বন্ধ নে ?

নালীয়া ।—বাক হব এখন সম্বন্ধ, আহিবিচোন ।

নিতাই ।—ওঁ, আহিম তো ; কোনটো নামঘৰত পাতিছে ককাই ?

নালীয়া ।—নামঘৰত নহয় বলিয়া !—সেই শ-দিয়া মৈদামৰ কাষত বভা
দি পতা হব সম্বন্ধখন ।

নিতাই ।—আজি বাতিয়েই হব নে ?

নালীয়া ।—বাতি নহয়, দিনত হে ।

নিতাই ।—ওঁ আই ! দিনত নো সম্বন্ধৰ পাতে নে ? কোন্ দেশত
দেখিছওঁ এনে কথা !

নালীয়া ।—এই দেশতে দেখিবি ; বাক আহিবিচোন !

নিতাই ।—ওঁ, আহিম বুলিছোঁ নহয়, আহিম । পিচে, কাহানিকৈ নো
পাতিছে সম্বন্ধৰ ভাওনাখন ?

নালীয়া ।—বাক, আহিবি ; পৰহিলৈ দুপৰীয়া সেই মৈদামৰ কাষলৈকে
আতিবি দেই ।

নিতাই ।—বাক, আহিম দেই । অঃ, এনে কথা আছে নে ? আথৰা দিওঁতে
বতৰা পোৱা হলে ভাও এটাও লব পাৰিলোহেঁতেন নহয় !

নালীয়া ।—একো কথা নাই, আথৰালৈ নহাকৈও ভাও দিব পৰা হব ।

তই বাক তোৰ দেখু-কাঁড়জোৰ লগত লৈ আহিবিচোন ।

নিতাই ।—দেখু-কাঁড় ? ওঁ, আনিব পাৰিম তো । মই সিঁবৈছা তালন
চুবুৰীৰ নামঘৰত পতা সম্বন্ধত লখ্মণ হৈছিলোঁ নহয় ।
সেইজোৰ কাঁড়দেখুৱেই আছে ।

নালীয়া ।—সিবার লক্ষণ হৈছিলি ! এইবার বামৰ ভাও দিব লাগিব ।

কিন্তু, সেইজোৰ দেখু-কাঁড়ে নহব, তোৰ চবাই-মৰা দেখু-কাঁড়জোৰ
লৈ আহিবি । একেপাট কাঁড়েৰে কেৰ্কেটুৱা এটা শালি মাটিত
পেলাবহি পাৰিবি জানো ?

নিতাই ।—ও আই, কিনো কৰ ককাই ! কয়ম্বৰত আক' ক'ৰ কেৰ্কেটুৱা
ওলাব কঁড়িয়াই শালিবলৈ ?

নালীয়া ।—বাক ওলাব এটা, মই কোৱা দৰে তই সাজু হৈ আহিবিচোন ।
কেৰ্কেটুৱা ওলায় যদি নোৱাৰিবি জানো শালিব ?

নিতাই ।—কিয় ! কি বৰ কথাটো ! সিদিনা আমাৰ বাৰীৰ কুমলীয়া
তামোল সৰুৱাই থাকোঁতে এটা কেৰ্কেটুৱা একেপাট কাঁড়েৰে
সৰুকাই মাটিত পেলালে। নহয় ।

নালীয়া ।—ভাল কথা । তই ঠিক পাৰিবি বুলি মোৰ মনে ধৰিছে । বাক,
শালিব পাৰ যদি বজাৰ দৌলত পাবি, জানিছ ।

নিতাই ।—বাক ককাই, বাক । মই যাওঁহে এতিয়া দেই । গৰু কেইটা
কাৰোবাৰ ধাননিত উঠিবগৈ !

(প্ৰস্থান)

নালীয়া ।—যাওঁ ময়ো । সাধনী-সম্বন্ধ-ভাওনাখন পতাব লাগে ভালকৈ ।
উঃ, বজাৰ কাণ্ডখন দেখিহে মৰোঁ ।

(প্ৰস্থান)

চতুর্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

—•:(*)•—

অন্তঃপুৰ ।

(ধৰ্ম্মধ্বজ আৰু লীলাৱতী ।)

ধৰ্ম্ম ।— পূৰ হ'ল কামনা তোমাৰ ।

লীলা ।— কিবা নাথ ?

ধৰ্ম্ম ।— সাধনীৰ সয়ন্তৰ চাপিলেহি আজি !

লীলা ।— পৰম সৌভাগ্য মোৰ ।

শুনিবৰেপৰা সেই সুখৰ বাতৰি,
আনন্দে নধৰা মোৰ হইছে পৰাণ ।
শলাগনি অন্তৰৰ, মাতৃ-হিয়া-ভৰা,
লোৱাঁ প্ৰাণেশ্বৰ ।

ধৰ্ম্ম ।— বুজা নাই, শলাগনি
কোনে কাৰ পায় ।

লীলা ।— পূৰালে যি মনোবাঞ্ছা
যাৰ অন্তৰৰ, সেয়ে পায় বিধিমতে
শলাগনি তাৰ ।

ধর্ম ।— নহও গবাকী আমি
 বাজা পূবাব । বাজাৰ গবাকী যি,
 —অজোঁতা বাজাৰ—কৃতজ্ঞতা আমাৰ
 তেৰে অধিকাৰী ।

লীলা ।—সঁচা, কিন্তু, নাথ,
 নাৰীৰ গবাকী নৰ ; ঈশ্বৰ নৰৰ ;
 সবল শলাগ মোৰ নাৰী অন্তৰৰ,
 যাব যথাঠাই তোমাৰ চৰণ চুই ।
 “ঈশ্বৰে যি কৰে, ভাল মানুহ-কাৰণে,”
 —ভালে যেন ফলিয়ায় ।

ধর্ম ।— ভাবিছোঁ তাকেহে ময়ো ।
 ইচ্ছাময়ে কৰে ইচ্ছা, কাৰ্য্যফল তাৰ
 ফলিয়ায় মানৱত । ইয়ো এক জানা,
 তাৰে অভিনয় ।

(লিগিৰীৰ প্ৰবেশ)

লিগিৰী ।—মহাৰাজ !
 মন্ত্ৰীৰে পাচিছে দুৰবী :

ধর্ম ।— মিলিব সাক্ষাৎ ।

লিগিৰী ।—যিবা আজ্ঞা মহাৰাজ !

(লিগিৰীৰ প্ৰস্থান)

ধর্ম ।— যাওঁ আমি পাঠোঁগই
 সময়ৰ সভা । চাপিছেহি মন্ত্ৰীৰ
 যথা সময়ত ।

(বজাৰ প্ৰস্থান)

লীলা ।—যোৰা নাথ !

কৰোঁ স্তুতি বিপদতাবিণী ।

গীত ।

টোৰি—টিমেতেতেলা ।

জয় দুৰ্গা দুৰ্গতিনাশিনী ।

হে বিপদতাবিণী ॥

আপদে নিস্তাৰিণী, তাপ ক্ষয়কাৰিনী,

সস্তাপহাৰিনী,

পতিতপাৰনী,

মিলিলে অপায় নৰে শাস্তিছায়াদায়িনী ॥

(মোন)

লীলা ।—যাওঁ ময়ো,

বাহিৰৰ লওঁ গম্-গতি ।

(প্রস্থান)

পঞ্চম গভাক ।

—:••:—

সয়ম্বৰ সভা ।

(সভাসদ, কত্ৰাপ্ৰাৰ্থীসকল, নিতাই, নালীয়া, দৰ্শকমণ্ডলী

এজন কত্ৰাপ্ৰাৰ্থী ।—কতপৰ বাকী আৰু ?

সভাসদ ।—নাই বহুপৰ ।

ওলাবহি মহাৰাজ মন্ত্ৰীৰ সতে ।

(ভিতৰ চৰালৈ চাই) ওলালৈহি কণ্ঠতেই ।

(মন্ত্ৰী আৰু ধৰ্মধ্বজৰ প্ৰৱেশ আৰু আসন গ্ৰহণ)

মন্ত্ৰী ।—(আসন এৰি উঠি) শুনা সভাসদ

আৰু দৰ্শকমণ্ডলী, শুনিবা শব্দে

সয়ম্বৰ-পণ :—‘শব্দ-দিয়া মৈদামত’

এক পক্ষ কাল, মহতালি কৰি আছে

ক্ষুদ্ৰ এটা প্ৰাণী,—কেৰুকেটু নাম তাৰ ।

নামানে সি মহাৰাজ, নডৰে একোতে,

দন্ত কৰি ফুৰে মাথোঁ চালি ধৰি ধৰি,

সৌ মৈদাম বগাই ; অকস্মাৎ পিচে,

মহাৰাজে কৰিলে ই পণ,—“একেপাট

শৰে ষেয়ে শালি সেই প্ৰাণী, পেলাবহি

পাবে সভা-সমুখত ; সাধনৌৰ পানি-

লাভ কৰিব সিঞ্জে ।”

ধর্ম ।—ভনিছাঁ সবাবে ।

ভনিলা যি মন্তী-মুখে আমাসাব পণ,
স্বকণ মানিবা তাকে । সভা-সমুখত
কৰিছো স্বীকাৰ আমি ।

মন্তী ।—উঠা এবে জনে জনে

পণ-প্রার্থীগণ ! লই নিজ ধনু-শব
চাপাহি ওচৰ । নতু, যেয়ে ইচ্ছা কৰে,
ৰাজদত্ত ধনু-শব কৰিব গ্রহণ ।
আক এটি কথা বাখিবা মনত সবে,
একেপাট শৰে নিপাতিব পাৰা যাতে
পণস্থিত প্রানী ; ছনাই নাপাবা বাৰ
পণ লাভলই ।

১ম, প্রার্থী ।—বুজিছো বিশেষ

পণ-প্রস্তাবৰ কথা ।
জানোঁ মই আতি-গুৰি সকলো কথাৰ ।
কিন্তু এটা কথা, সিদ্ধি যদি কৰোঁ লাভ,
সাধনীর পাণি মই নকৰোঁ গ্রহণ,
সম্বন্ধত ভনৌ মোৰ সাধনী সন্দৰ্ভ ।

মন্তী ।—কিবা অৰ্থে উঠা তেস্তে তুমি ?

১ম, প্রাঃ ।—আছে অর্থ ।

লভোঁ যদি পণ মই, লভিব বন্ধুৰে
মোৰ, সাধনী বতন । আহোম ৰাজন
তেওঁ বান্ধব প্রবৰ ।

মন্তী ।—নকৰোঁ আপত্তি ।

১ম, প্রাঃ ।—দেখিবাঁ দৰ্শকগণ,

লভোঁ এই পণ ।

(আগ বাঢ়ি গৈ কাঁড় মাৰে , আৰু বিফল হৈ বিষন্ন মনেৰে
ঘূৰি আসন লয়গৈ ।)

সভাসদ ।—আচৰিত !

এই হেন সিদ্ধহস্ত বীৰে

চকুৰ আগতে থকা ক্ষুদ্ৰ প্রাণী এটা

নোৱাৰি পেলাব শালি ললেহি আসন ।

মন্ত্ৰী ।—আহাঁ আৰু আৰ্জা কোন ,

কুত্বী হই লভা কীৰ্ত্তি, লভাহি বতন,

ৰূপে শুণে অতুলনা সাধনী সুন্দৰী ।

ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি, আৰু বজাৰ গোৰব

আছে যৌতকত ।

২য়, প্রার্থী ।—উঠিছোঁ ইবাৰ মই

দেখোঁ বাল কিনো ইটো আহিছে অমৰ ।

কত শত ক্ষুদ্ৰ লক্ষ্য শালিছোঁ শৰেৰে ,

আকাশে দি উৰিয়োৱা টিপটী এটিও

এবাব নোৱাৰে মোৰ অব্যৰ্থ সন্ধান ।

—ইনো কিবা ছাৰ ।

এজন সভাসদ ।—পাৰিলে পাৰিব পাৰে ,—

সামান্য নহয় এওঁ চিকাৰী পুৰুষ ।

কইছে স্বৰূপ ; দেখিলোঁ সিদিনা মই

আপোন চকুৰে, নিলগতে চাচি থকা

বানি-মাহী এটি, এপাট কাঁড়েবে সঁচা
থলে সবকাই !

দর্শক ।—সিদ্ধি হোক,

হয় যদি ঈশ্বর কুপাত ।
বিষয়াব পুত্রে যদি লভে সাধনীর,
থাকিব গোবর এই বাজ-বড়হর ।

২য়, প্রার্থী ।—চোরাঁ সবে সভাসদ,

শালিনেঁ ইবার । (কাঁড় মাৰে, আৰু বিফল হৈ বিমৰ্ষ ভাবে
উলটি আহে ।)

সভাসদ ।—অতি আচৰিত !

এই হেন স্থনিপুণ চিকাৰী পুৰুষ
হল ভগ্নমনোবধ !

মন্ত্রী ।—নহবাঁ হতাশ ।

আছে বই আৰু বহু সিদ্ধহস্ত জন,
কপ গুণ-গোবরত ওখ ঠাই নই !
ধৰাঁ সবে মনোবল আগ কৰি পণ,
লক্ষ্য কৰি আৰু সেই লক্ষ্মী সাধনীক,
আহাঁ এটি-এটি কৰি ।

৩য়, প্রার্থী ।—নহওঁ হতাশ ।

শালিম নিশ্চয় পণ এপাট শৰেবে,
সেনাপতি বংশধর হওঁ যদি-মই ।
সাধিছেঁ সাধনী মই বহু দিনপৰা ;
সিদ্ধি হব মনোবধ ।

সকলোৱে ।—হোক সিদ্ধি,

সকলোৱে কৰিছে। কামনা ।

ওয়, প্রার্থী ।—হল সিদ্ধি,

চোৰাঁ এই বাৰ—

(শৰ নিক্ষেপ কৰে ; আৰু বিফল হৈ বেজাৰ মনেৰে ঘূৰি আহে ।)

(সকলো স্তম্ভিত ! সভা জঁয় পৰিল ! !)

ধৰ্ম্ম ।—আচৰিত বাস্তবিক !

সভাসদ ।—অতি আচৰিত !

মন্ত্ৰী ।—নোহে আচৰিত ।

আজিলে ভুঞ্জিব লাগে, নাই তাৰ লব ;

আজিছে। ই পণ যেবে, নিশ্চয় লভিম

অজি শুভফল তাৰ । নহাঁ হতাশ,

আহাঁ আৰু আছাঁ কোন্ । কুল-মৰ্যাদাৰ

নকৰোঁ বিচাৰ ; কৰা নাই তেনে পণ ।

আহাঁ চাপি কোনে পাৰাঁ লভি ৰাজপণ

লভাঁহি সাধনী ধন ।

নালীয়া ।—(দশকমণ্ডলীৰ মাজৰপৰা) নিতাই !

নিতাই ।—ককাই !

নালীয়া ।—এইবাৰ আমাৰ পাল । সাছু হ !

নিতাই ।—কোনোবাই কিবা কয় বা ককাই !

নালীয়া ।—কোনে কি কব পাৰে ? মই আছোঁ । তই ভয় নকৰিবি !

নিতাই ।—নহয় ককাই ! সৌবোৰ বৰ বৰ বিষয়াৰ লৰাই পৰা নাই ;

মই পাবিলে, মোক কিবা কৰে বা ?

নালীয়া ।—হেৰ, কোনে কি কৰিব ! ভাল হে আৰোঁ ; সৌৱা মন্ত্ৰী-

দৌতাই কি কলে শুনা নাই !—যেয়ে একে পাট কাঁড়েবে—

কেকে টুহাটো শালি মাটিত পেলাব, সেয়ে পাব ।

নিতাই ।—কি পাব ? কি পাব, ককাই ?

নালীয়া ।—বহুত পাব ; এতিয়া তোক সেইবোৰ কথা নালাগে । তই

ধেমু-কাঁড় লৈ মুঠেই আগ বাঢ় ।

নিতাই ।—যাওঁ বাক । তই মোৰ লগ নেবিবি দেই ককাই ! মই

হলে কাঁলেকো নাচাওঁ, পোনেই মাৰিমগৈ ।

(নালীয়া আৰু নিতাই আগ বাঢ়ে)

সভাসদ ।—কোন সিটো, লাগে

কিবা তাক ?

নালীয়া ।—এওঁ সেই পণ মাৰিবলৈকে আগ বাঢ়িছে ।

সভাসদ ।—যা ঘূৰি হেৰ, নহবি বলিয়া !

নালীয়া ।—নহয় বলিয়া । মজী ডাঙ্গৰীয়াই কোৱা মতে হে তেওঁ
আগ বাঢ়িছে ।

দৰ্শক ।—উল্লাদ জানিছোঁ সিটো ;

নহলে সি বাঢ়ে আগ এনে কামলই !

দিয়া ওভোতাই

মজী ।—নকবাঁ সি কথা ।

বজাৰ পণত নাই কোনো ভেদাভেদ ;

দিছোঁ ব্যাখ্যা ইতি আগে ।

ধৰ্ম্ম ।—সত্য কথা ;

শুদ্ধ ব্যাখ্যা দিছে মজীবৰে ।

সভাসদ ।—বাক তেন্তে,

নাবাধোঁ কাঁড়ীক !

নালীয়া ।—নিতাই !

নিতাই ।—ককাই !

নালীয়া ।—ওঁ, ভালকৈ টোৰাঁই লৈ দে মাৰি ।

নিতাই ।—বাক তেন্তে, চাবি দেই ককাই !

(কাঁড় মাৰি কেৰ্কে টুৰা শালি মাটিত পেলায়)

[সকলো স্তম্ভিত ! সভা জঁয় পৰিল ! !]

ধৰ্ম্ম ।—বিধিৰ লিখন হাঁয় ! (মৌন)

মজ্জী ।—নাযায় থগুন ! (মৌন)

(বৰমালা লৈ সখীৰে সৈতে সাধনীৰ প্ৰবেশ)

সাধনী ।—চোৰাঁ পিতৃ, মজ্জীৰব,

আৰু যত দৰ্শক-মণ্ডলী । চোৰাঁ সৰে,

বৰোঁ এবে স্বামী-গুৰু ধৰ্ম্মসাক্ষী কৰি ।

দিয়া আশীৰ্ব্বাদ ।

(নিতাইক মালা পিন্ধাবলৈ যায়)

সভাসদ ।—কি কৰাঁ ! কি কৰাঁ !!

সাধনী ।—বৰোঁ স্বামী-গুৰু ।

সভাসদ ।—কাক স্বামী বোল' তুমি !

সাধনী ।—লভিলে যি পণ ।

সভাসদ ।—সামাগ্ৰ কাঁড়ীৰ লৰা,

ফটাকানি পিন্ধা ! বৰমালা দিবাঁ তাকে ?

কি ভ্ৰম তোমাৰ !

সাধনী ।—ভ্ৰম মোৰ !

কিবা কোৰাঁ সভাসদ হেৰা ?

দেখি আছোঁ যতমানে আপোন চকুৰে,

যতমানে বীৰবৰ আহি ঘূৰি গল,
 ভগ্নমনোৰথ হোৱা দেখিলে'৷ সবায়ে ;
 ভাগ্যধৰে শেহস্তত বক্ষা কৰি পণ,
 দেখালে ভাগ্যৰ বল জন-সমাজত ।
 নাভাবিবাঁ কাঁড়ী-লৰা সামান্য-পুৰুষ,
 আৰ্জিলে যি গৌৰৱৰ দুঃসাধ্য বতন,
 নাপালে যি মহাধন বীৰ-বংশধৰে ।
 শামুকৰ গৰ্ভ এৰি ওলালে মাণিক,
 কোনে এৰে ঘিণ কৰি তাক ? ছায়ে-ঢকা
 অগ্নিশিখা কোনে পাৰে গণিতা নকৰি ?
 ভাবি চোৱাঁ আক, পিতৃৰ কৰম হেতু
 জন্ম সন্তানৰ ; নতুবা সি অৰ্থহীন
 সৃষ্টিৰ ভাণ্ডনা,—ফুলে, সৰে, শেষ তাতে,
 বাঁজী ফুলপ্ৰায় ! পিতৃৰ কৰম মোৰ
 আছিল প্ৰতিজ্ঞা ঘোৰ পণ বক্ষা কৰা ;
 সাধিলে যি কৰ্ম সেই বক্ষা কৰি পণ,
 প্ৰকৃত সন্তান তেওঁ পিতৃ-দেৱতাৰ,
 সৃষ্টি-বিধিমতে । বুলিবানে ভ্ৰম মোৰ,
 বৰে'৷ যদি হেন জীন স্বামী-গুৰু বুলি ?

সভাসদ ।—নামানে'৷ সি কথা ।

নোৱাৰাঁ বৰিব তুমি এই ককালক,
 নিদিওঁ আনিব আমি কুষণ কুষণ ;
 নহবা অজ্ঞান তুমি ।'

সাধনী ।—কি বোধ তোমাৰ !

লভিলে যি পিতৃ-পণ অসাধ্যক সাধি,
 বাখিলে যি পিতৃনাম ঘোৰ শঙ্কটত,
 সিজন সামান্য নোহে মোৰ বিচাৰত ;—
 আৰাধ্য দেৱতা তেওঁ আজি হস্তে মোৰ ।

পিতৃ-ধৰ্ম, পিতৃ-কৰ্ম পিতৃ-গুণ-মান
 শৰীৰৰ ৰক্ত-মাংস মোৰ । সেই ধৰ্ম,
 সেই কৰ্ম, সেই গুণ-মান বাখিলে যি,
 তাত পৰ শ্ৰেষ্ঠ জন এই সংসাৰত
 নধৰে মনত মোৰ ।

(মালা পিন্ধাবলৈ আগ বাঢ়ে)

সভাসদ ।—ক্ষান্ত হোৱাঁ, নবৰাঁ কুজন ।

সাধনী ।—(জলি উঠি) ক্ষান্ত হয় !

ক্ষান্তৰ কাৰণ মই নেদেখোঁ সমূলি ।
 কি বুলি কুজন বোল'! এনে স্তম্ভনক,
 বাখিলে যি পুণ্যপণ পিতৃ-দেৱতাৰ,
 বাখিলে ধৰ্ম সেই ধৰ্মৰাজনৰ ।
 ধনী হোক, দীন হোক, চণ্ডাল ঘণ্টাপি,
 কুকণৰ আৰ্হি আৰু অতি অভাজন
 হয় যদি সেই জন, বৰিলে'! তথাপি ।

(মালা পিন্ধায়)

সকলোৱে ।—হৰি হৰি !!

শ্ৰীভো ! কি কাম কৰালা তুমি !

মন্ত্রী ।—নকৰ'। আৰ্হেপ ।

ভাৰিহোঁ যুগুত দিহা খেদ গুচাবৰ ।
আজি হস্তে যুবৰাজ হোক এই বৰ ,
গুচোক অপায় যত হীন-মৰ্যাদাব ।
দিয়' মত সকলোৱে ।

সকলোৱে ।—নাই অত্ৰোপায় !

দিছে' মত একেশ্বৰে ।

ধৰ্ম ।—চোৱাঁ মন্ত্রী,

সভাসদ দশ'কমণ্ডলী ;
চোৱাঁ আৰু দেৱগণ আকাশে দি জুমি,—
পিন্ধাওঁ মুকুট এই ছুটীয়া ৰাজৰ,
একেটি সন্তান মোৰ সাধনী-স্বামীক ।
দিওঁ আৰু ৰাজ-সাজ হৰিষে সলাই ;
পিন্ধোৱাঁ এজনে উঠি সমাজ মাজত,
যথাবিধি সন্মান জনাই । আৰু দিওঁ,
'কুব্বেৰ প্ৰদত্ত বত্ৰ',—ঢাল, তৰোৱাল,
ধন আৰু সোণৰ মেকুৰি,—ৰাজলক্ষ্মী
ছুটীয়া ৰাজৰ । দিছে' এৰি সিংহাসন
ছুটীয়া ৰাজ্যৰ ; আজি হস্তে বজা এওঁ
নীতিপাল নামে । মানিবাঁ সবাৰে যেন,
কৰিবাঁ সন্মান ; ৰাখিবাঁ ভকতি আৰু
আমাৰ সমানে । লইছে' বিদায় এবে
আজি হস্তে আমি ; ধৰ্মচৰ্চা তপস্তাত

কটাম্‌ জীবন, কুণ্ডিল কুণ্ডত গই ।
 কৰ' এবে আশীৰ্বাদ নৱ বজা-বাণীঃ ।
 সকলোৱে ।—জয় মহাৰাজ নীতিপালৰ জয় !
 জয় মহাৰাণী সাধনীৰ জয় !!

(অন্তঃপুৰত উকলি)

দ্বিতীয় অঙ্কপাত ।

জিৰণি-পট স্কেপণ ।

— ০ : * : ০ —

তৃতীয় অঙ্ক ।

প্রথম গভাঁক ।

আহোম বজাৰ চৰা ।

(চুহ্মুং, কনচেং আৰু ৰাজখোৱা ।)

ৰাজখোৱা ।—শুনিছেনে

ছুটিয়াৰ সয়ম্বৰ কথা ?

কনচেং ।—শুনা আছে মোৰ ।

চুহ্মুং ।—শুনিছোঁ আমিও ।

ৰাজখোৱা ।—শুনা নাই এনে

অদ্ভুত কাহিনী কতো !

কনচেং ।—কিনো অদ্ভুত

পাল' সেই কাহিনীত ?

সয়ম্বৰ প্ৰচলন সভ্য সমাজত

চলি গৈছে চিৰকাল পুৰণি কালত ;—

সীতা, দময়ন্তী আৰু দ্ৰোপদী সতীৰ,

সয়ম্বৰ কথা আজি অবিদিত কাৰ ?

চুহ্মুং ।—নিদিবাঁ তুলনা

পুণ্য পাৰিজাত ম'তে

পৃথিবীত সৰি পৰা মদাৰ ফুলৰ !

কনচেং ।—স্বৰ্গ দেৱ !

নজৰে তুলনা সঁচা
স্বৰ্গৰ জেউতি সতে মৰ্ত্য-পোহৰৰ ;
মানিব লাগিব কিন্তু ধ্ৰুৱসতা বুলি
মৰ্ত্যৰ পোহৰে মাথোঁ জিলিকায় নৰ ।

চুহুশুং ।— যুক্তিসিদ্ধ কথা ।

কিন্তু পুহু চোৱাঁ ভাবি,
কিবা ফল দিলে সময়ৰে !—ছুটীয়াৰ
ৰাজৰীতি উলজ্জাই দেখোঁ, বৰমালা
সমৰ্পণ সাধাৰণ ছুটীয়া লৰাত ?

ৰাজখোৱা —ভাগ্যৰ বলত

সম্ভৱ সকলো হয় !

কনচেং ।—হব পাৰে সিটো

সামান্য ছুটীয়া লৰা,
লভিলে যি বৰমালা ৰাজ-তহিতাৰ ;
কিন্তু সেই লাভ তাৰ সামান্য নহয়,
লভিছে যি অসামান্য পণ লাভ কৰি ।
না জানিব পাৰেঁ আমি কিষে গুণাকৰ
হব পাৰে সেই নৰ, সামান্য ঘৰৰ ।
নহলে সম্ভৱ নোহে ইতৰৰ পক্ষে
ইহেন বিকাশ দিয়া গুপ্ত প্ৰতিভাৰ ।
ভাগ্যবল কথা মাথোঁ দুৰ্বলৰ বাণী ;
নাই তাত লেশমাত্ৰ সাৰ । নাই যাব
মনোবল, ভাগ্যে তাৰ নোহাৰে আৰ্জিব

জ্ঞান-চৰ্চা-বত্ৰফল ; আৰু আন মতে
নোৱাৰে লভিব কেৱে যশস্তা বীৰব
নাই যাৰ সাহ-বীৰ্য্য শাৰীৰিক বল ।
ইও এক সত্য কথা,—নাথাকিলে মূল
নোৱাৰে বাঢ়িব গছ এই পৃথিবীতে ।

চুহুশুং ।— জ্ঞানগৰ্ভু কথা ।

ৰাজনীতি, ধৰ্ম্মনীতি,
সমজ্ঞানী সময়দৰ্শী তুমি ডাক্তৰীয়া ।
এৰ'। এবে সেই কথা, নাই প্ৰয়োজন ।

কনচেং ।— প্ৰয়োজন

স্বৰ্গদেৱ, দেখোঁ সুবিস্তৰ ।
অপৰ ৰাজ্যৰ কথা, ৰজাৰ পদ্ধতি,
আলচিলে বহুলাভ আছে পাবলই ! .
ছুটীয়া প্ৰসঙ্গে এই যথা সময়ত,
টানিব বিস্তৰ লাভ, ধৰে মোৰ মনে ।

চুহুশুং ।— ধন্য তুমি,

ধন্য আৰু দূৰদৃষ্টি তৰ ।
দেখা যাৰ সময়ত যিবা লাভালাভ ;—
যশস্তাৰ ভাগী তুমি আছাঁ নিৰন্তৰ ।

কনচেং ।— ভাল স্বৰ্গদেৱ !

মাগিছোঁ বিদায় এবে ।
হব লাগে যাত্ৰা কালি উষা-পূৰ্ব্বাতেই,
আমাসাৰ ৰাজকাৰ্য্য উদ্দেশি ভাটীত ।

দিখোমুখত এক চকী পাতিবব
 সুদিহা কৰিব লাগে,—আহো আদেশিত ।
 চুহুস্মুং ।—ভাল কথা,
 উঠো তেস্তে, যোৰা ঘৰাঘৰি । (প্রস্থান)

—*—

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

—:::—

উদ্যান ।

(সাধনী আৰু নীতিপালৰ উদ্যান ফুৰণ)
 (দুফালৰপৰা দুগৰাকী গায়ীকাৰ প্ৰৱেশ)
 গীত ।

বিহুৰুড়া—জলদ একতলা ।
 ভুলি গতি আমি তেৰা আহিছোঁ অই !
 স্বৰগ ছৰবী, আমি দুই কিম্বৰী,
 শুনি বাঁহি, নামোঁ হাঁহি-
 দুয়ো প্ৰেমময়ী অপেচবী ।
 উদ্যান উজলি ফুলিছে ফুলকলি
 আনবেবে তোলোঁগুই আমি ।
 সেউতি-মালতী, ফুলমাহী যাতি-যুতী,
 হালি-জালি হাঁহে পহুতী ।
 আহোঁ আমি চাই হাঁহি, হাঁহি হাঁহি অকলই ॥
 (দুইবো দুফালে প্ৰস্থান)

নীতিপাল ।—প্রিয়া !

সাধনী ।—প্রাণেশ্বর ।

নীতি ।—কি যে মনমোহা গীত !

সাধনী ।—অতি মনোহর !

শুনিছে থাকিম যেন ।

নীতি ।—আক, প্রাণেশ্বরী,—

সাধনী ।—কিবা কোরী প্রাণেশ্বর !

নীতি ।—যেনি চাওঁ, দেখোঁ মাথোঁ মরমর চিন্ !

সাধনী ।—সঁচা, জগৎ-সংসার যেন মরমর ছবি !

নীতি ।—দেহ-মন কিহে জানো জুৰ কৰি নিয়ে !

সাধনী ।—শাস্তিৰ বিকাশ মাথোঁ দেহ-মনে ধৰে ।

নীতি ।—সঙ্গ-সুখ মূল তার জানিবাঁ নিশ্চয় ।

সাধনী ।—জানিছেঁ ! নিশ্চয়, সঙ্গ মাতে সুখ-দুখ ।

নীতি ।—তোমার সঙ্গত বিভোল পৰাণ মোৰ !

পাহৰিলোঁ পূৰ্ণভাব পূৰ্ণৰ সঙ্গতি ।

সাধনী ।—অতি অমুগ্রহ ; ভুলিছঁ ! সি সব যদি ।

নীতি ।—ভুলিছেঁ ! সঁচাকে' ; পতিয়াবাঁ প্রাণেশ্বরী ।

নলগুঁ আগৰ লগ, ভুলিছেঁ ! সি সব ।

সাধনী ।—নাই ভুল ; ছায়ে-ঢকা অন্ধশিখা তুমি !

নীতি ।—আই! প্রিয়া, দুবি দুবি যাওঁ বাজ হই ।

(দুইবো প্রস্থান ।)

(নালীয়ার প্রবেশ ।)

নালীয়া ।—উঃ, কি কথা বোলে ! কিনো ময়্যাপীৰ গীত শু ! কাণেবে

শুনোঁ, চকুবে নেদেখোঁ ! আকোঁ চকুবে বিধিকি বিধিকি

দেখো! যেন লাগিলেও কাণেৰে হুগুনা হওঁ। যাওঁহে যাওঁ,
 ওচৰ নাপাওঁগৈ! এই পানোঁহি, এই নাই! শুনিলোঁ বাহিৰত,
 বাজিছে অস্তুৰত। উঃ! তাৰ চেৰে-চেৰে কনেকৈ নাচিছে
 বুকুখন মোৰ! ইয়াকেহে পণ্ডিতে হিয়াত-লগা বুলি কয় হবলা? ।
 আমাতেই ইমান, আমাৰ ন-ৰজা নিতাইত—অ, শ্ৰীবিষ্ণু!—
 নীতিপালত ভালকৈয়ে ইয়াৰ টোপাল পৰিছে চাগৈ। আমাৰ
 ন-ৰজা নিতৌ গীত-নাচাত মজি থাকে বুলি কোৱাকুই কৰা
 শুনোঁ। এৰা, আমিহেইচোন ৰব নোৱাৰো! গীত-নাচত
 কিবা যাত্ৰ আছে হবলা? যি হওক, বায়নৰ ডেকাই তেও
 এইটো ভাল বুলি উলিয়াইছে, গীত-নাচৰ জালেৰ নখৰিলে
 আজিকালি আমাৰ তাহানিৰ নিতাই-বান্ধক লগ ধৰাই টান
 হৈছে। উঃ, কটা, কেনে অগুণকাৰী। বোলে যাৰ যত
 শাক-সেন্দূৰ, তাক পাতে ভোকোৱা এন্দুৰ! এই নালীয়া
 নোহোৱা হলে ভোকোন্দৰ পিতেক নিতায়ৈ সয়ম্বৰত সাধনী
 আইদেউক পাই ভালকৈয়ে আজি নীতিপাল ৰজা হলহেঁতেন!
 সেই দিনা হলে নালীয়া ককাই নহলে আগকে নোবাঢ়ে;
 এতিয়া নালীয়াৰ দেখিলেও নিচিনাতে পৰিল! বাক, মই
 নালীয়াহে হওঁ যদি, আকৌ দিম চিনাকি; খুৱাম ৰাজপাট।
 হোঁ:—চেলু কিন্তু ধৰি থৈছোঁ। মোকো ৰাজসভাত বিষয়
 এখন দিম বোলা আছে। আগৰ মন্ত্ৰী-বিষয়া তো এতিয়া
 নাই; সোমাই লবলৈ পালে নালীয়াতকৈ বিচৈখনীয়া মন্ত্ৰী
 ওলাব নালাগে দেখোন। বাক!

(প্রস্থান ।)

তৃতীয় গভাঁকি ।

—*:::~::~*~*—

বংঘৰ ।

(নীতিপাল আৰু নতুন বিষয়াবৰ্গ ।)

প্ৰথম ন-বিষয়া ।—আছে কোন্ এখেত সমান !

দ্বিতীয় ন-বিঃ ।—নাই, নাই, নাই ।

তৃতীয় ন-বিঃ ।—পৃথিবীত এওঁমান নাই নৰপতি ।

ৰূপ-গুণ গৌৰৱত নাই সমতুল ।

১ম, ন-বিঃ ।—ভাগ্যবন্ত জন !

২য়, ন-বিঃ ।—দেখেঁতেই ভাগ্যধৰ ।

৩য়, ন-বিঃ ।—নহেলোনো অঘাচিতে পায় ৰাজভোগ ?

ভাগ্যত থাকিলে ভোগ মিলেহি আপুনি ;

মিছাতে যতন কৰে, দুৰ্ভগীয়া নৰে !

নীতি ।—বহি খোৱা বেয়া ৰীতি, মন্ত্ৰী উপদেশ ।

শাস্ত্ৰে কয়, ৰাজলক্ষ্মী নাথাকে ৰাজ্যত,

ৰজাই নবয় যদি ৰাজ্যভাৱ নিজে !

৩য়, ন-বিঃ ।—ঈৰ্ষা ভাষে বৃদ্ধমন্ত্ৰী

কৰিছে বলিয়া ; বাকী নাই বুজিবৰ

মনোভাৱ তাৰ । ভাদ্ৰি পাতি ৰজা হব

খোজে সদাগৰ !

২য়, ন-বিঃ ।—অশোভন অতি ।

মহাৰাজে বয় যদি ৰাজকাৰ্য্য ভাৱ,

বিষয়া লগিছে কিয় ?

১ম, ন-বিঃ ।—স্বকপে কইছাঁ তুমি ।

নীতি ।—হব পাৰে ঠগ ।

বাণীৰ কাৰণে মাথোঁ আছে অভদিন ;

বিষয়া লগতে নতু মল্লীৰ সলনি

কৰিলোঁ হেঁতেন আমি ।

৩য়, ন-বিঃ ।—বাণীৰ কাৰণে !

২য়, ন-বিঃ ।—কিনো কয় মহাৰাজে !

১ম, ন-বিঃ ।—পুৰুষৰ চত্ৰতিবী, ধৰা-বন্ধা বীতি ।

বজাই বাণীৰ চত্ৰ হোৱা আচৰিত !

(নালীয়াৰ প্ৰৱেশ ।)

নালীয়া ।—কিনো কৰা হৈছে ? বোলোঁ মেলৰ ভাগে আমাকো
আটিব জানো ?

১ম, বিঃ ।—পাৰ হল ভালেখিনি ।

নালীয়া ।—বাক, ভালেখিনি পাৰ হল বুলিয়েই কোৱাচোন । নালাগে
“পাৰ হল ভালেখিনি” বুলিব । সেই বাবে যি পা-পৰাচিত
লাগে মোৰ গাতে লাগক ।

বিষয়াবগ ।—(বহুস্তত হাঁহিবলৈ ধৰে ।)

২য়, বিঃ ।—এবা, আমাৰ বংদিয়া ককাই থাকিলেহে মেলৰ বগবটো
উঠে ! নহয় জানো ?

৩য়, বিঃ ।—নকৰাঁ আক, এনেজন সবববহী মাছুহ পাৰলৈকে টান ।

কোনো এটা কথা পালেই এওঁ যে তাত বং নলগাই, এবিধ,
সি হবই নোবাবে !

১ম, বিঃ ।—সেই হে তেও ময়ো জোকাই লৈছোঁ ; বোলোঁ তেওঁ
আহিছে যেতিয়া এফেৰি ‘অনাদ’ কৰা যাওক ।

নালীয়া ।—বাক, সেইবোৰ খোৱা, মেলখনৰ কথা কোৱাচোন । কিনো বিষয়টো আলচ কৰা হৈছিল ?

১ম, বিঃ ।—কৈছোঁ নহয়, বোলোঁ ভালেখিনি আগ বঢ়া হল । এতিয়া আকৌ উলটি ধৰিলেহে হব ।

নালীয়া ।—বাক, আগ বঢ়া হল, ভাল হল ; আৰু উলটিব নালাগে । মই নালীয়াই আৰম্ভণি আটাইবোৰ শুনিহে আছিলোঁ । এৰা, হয়তো, বজা হৈ নো বাক তিৰীৰ চত্ হব পায় নে ?

২য়, বিঃ ।—এৰা, আমিও তাকেহে কৈছোঁ ।

নালীয়া ।—‘বজা’ মানে কি জানানে ?

৩য়, বিঃ ।—বাক, কোৱাচোন ।

নালীয়া ।—বজা । অৰ্থাৎ, ব আৰু যা । অৰ্থাৎ, ব বুলিলে বৰ লাগিব, আৰু যা বুলিলে যাব লাগিব । এনেজনে বজাক আনে বোৱাব আৰু যোৱাব লাগিলে আৰু থাকিল কি ?

বিঃ সকল ।—হয়, হয়, ঠিক ঠিক ।

নালীয়া ।—পিচে, বজা যদি বাণীৰ চত্ হল, আৰু মন্ত্ৰীৰ মন্ত্ৰণাৰ তল হল, তেন্তে বজাৰ অৰ্থই শুচিল !—নহয় জানো ?

নীতি ।—সঁচা । ধৰিবলৈ গলে, মনত লাগি যোৱা কথা । উঃ, এওঁ বিচক্ষণীয়া মানুহ দেও, বহুত কথা ঢুকি পায়গৈ !

২য়, বিঃ ।—সঁচা মহাৰাজ, এওঁ বৰ বুধিয়ক পণ্ডিত মানুহ ।

৩য়, বিঃ ।—মহাৰাজ, এওঁ সভাপণ্ডিত হবৰ যোগ্য ।

১ম, বিঃ ।—মহাৰাজৰ আজ্ঞা হলেই হয় । আগৰ সভাপণ্ডিতটোও সেই বুঢ়া মন্ত্ৰীটোৰ নিচিনা আওপকোৱা মানুহ, জানিছোঁ ।

নীতি ।—বাক, একো কথা নাই । কাটলৈ আমাৰ আজ্ঞা শুনাই দিবাঁক ; তেওঁক ভাঙ্গি এওঁক সভাপণ্ডিত পতা হল ।

বিঃ সকল ।—ধন্য ধন্য মহাবাজ !

নালীয়া ।—মহাবাজে শুনে যদি এটা কথা কব খোঁজো ।

নীতি ।—কোৱাঁ কি কথা আছে । হুশুনিম কিয় ?

নালীয়া ।—নহয়, অকল কাণেৰে শুনিলেই নহব ।

নীতি ।—বাক, কামেৰেই দেখামেচোন । কোৱাঁ কি কথা ।

নালীয়া ।—বাক, কওঁ তেস্তে ;—

.ম, বিঃ ।—ওঁ, তুমি কই যোৱাঁ, আমিও কাণ দিছোঁ ।

নালীয়া ।—মহাবাজ ! দিখৌমুখ, জাঁজিমুখ, এইবিলাক বৰ বেপেকৰা
ঠাই । তাত নাৱেৰে গৈ বেহা-বেপাৰ কৰিললৈ বৰ সুচল ।

২য়, বিঃ ।—পিচে, পিচে ?

নালীয়া ।—পিচে, মহাবাজে আদেশ দিলে সৈন্ত-সামন্ত লগত লৈ এজন
সেনাপতিয়ে তাৰ আলেখ-লেখ বুজি আহিবগৈ পাৰে ।
সুচল হয় যদি, আমাৰ ফালৰ বস্ত্ৰৰ বেচ, তাত দুগুণ
তিনিগুণ কৈ পোৱা যাব নহয় । আন নোলায় যদি, প্ৰথমে
ময়ে বাট লগাই দিম । নহলে ৰাজ্যৰ উন্নতি কেনেকৈ হব ?

১য়, বিঃ ।—ধইন, ধইন ! পণ্ডিতৰ উপযুক্ত কথা ।

নীতি—সঁচা, তেওঁ বুদ্ধিমানৰ চিনাকি দিছে । কিন্তু নোসোধা-
নেমেলাকৈ লোকৰ ৰাজ্যলৈ যোৱা উচিত হব জানো ?

নালীয়া ।—এইটো কথাও শুধিব লাগিছেনে ? মহাবাজ, আমাৰ কিবা
বণ দিবলৈ যাব নে ? এনে কামত সোধাপোছা লগালে লোকে
পাতল হৈ বুলিব ।

২য়, বিঃ ।—সঁচা মহাবাজ, শুধিবলৈ গলে পৰ-ৰজাই মহাবাজক দুৰ্বল
হৈ বুজিব ।

নীতি।—বাক, তেজ্জে একো কথা নাই; তোমালাকে ভাল দেখিছা

যদি, যাওক এজন সেনাপতি।

নালীয়া।—এবা, বজাৰ লায়েকব হকুম।

নীতি।—বাক, এতিয়া উঠা হওক। বাতিকে নাচ-গান হব; আহিবাক।

বিষয়াবৰ্গ।—ভাল, ভাল। আহিব লাগে।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

—••—

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক।

—••:••:—

মন্ত্ৰীৰ চৰা।

(মন্ত্ৰী আৰু ভগা-বিষয়াবৰ্গ।)

মন্ত্ৰী।—

কি দিম উপায়!

নিকপায় নিজে মই।

কুক্ষণত ধৰিছিলো মন্ত্ৰীবাব এই;

প্ৰতিফল তাৰ এবা লাগিছো ভুঞ্জিব!

১ম, ভ: বি:।— ভুঞ্জিছোঁ আমিও।

কিন্তু মন্ত্ৰী, আছে কোন, তোমাৰ বাহিৰে

দিয়ে এটি সজ বুদ্ধি বিপদ কালত?

সেইহে চাপিছোঁ কাষ।

মন্ত্ৰী।—

চাপিছোঁহি কাষ;

বুজিছোঁ উদ্বেগ তোমাৰ। কিন্তু হাঁয়,

দাঁড়-ভগা সাপশ্ৰায় আছেঁ পৰি এবা।

শক্তিহীন হলেঁ। মই সিদিনাবে পৰা
 বৃদ্ধৰাজ ধৰ্ম্মধ্বজ চলিলে যিদিনা,
 অধৰ্ম্ম অনীতি মাজে ইৰাজ্যক এৰি !
 নিজজ্ঞান এবে তেওঁ কুণ্ডিল কুণ্ডত ;—
 আধামৰা আধাজীয়া আছেঁ। আমি পৰি
 এৰিব নোৱাৰি দেহা !

২য়, ভ: বি: ।— মন্ত্ৰীবৰ !
 নোহেঁ আমি বিষয় প্ৰত্যাহী ।
 নোৱাৰোঁ সহিব কিন্তু মৰ্যাদাৰ হানি !

মন্ত্ৰী ।—বুজিছেঁ সকলো ।
 নীচ আজি উচ্চ হল, উচ্চ হল নীচ,
 বিপৰীত হল সব ৰাজ-ৰাজোৱাৰ ।
 স্বেচ্ছাচাৰ সাৰ হল এই ৰাজত্বত ।
 পেলাব নোৱাৰি মাথোঁ। পূৰ্ব ৰাজনৰ
 শেষ অনুবোধ-বাণী, আছেঁ। মই জানোঁ,
 নামমাত্ৰ মন্ত্ৰী হই ।

১ম, ভ: বি: ।—মন্ত্ৰ হল ৰজা,
 নীচ মন্ত্ৰণাত পৰি !

মন্ত্ৰী ।—কি কম অধিক !

নামানে আমাৰ কথা শাসন-কাৰ্য্যত ।
 সিদিনা পাচিছে এক নৱ সেনাপতি,
 সৈন্ত-সামন্তেৰ আহোম ৰাজ্যত গই,
 বিনা সম্মতিবে, গুপ্ত স্বাৰ্থ সিদ্ধি হেতু
 পৰিৱৰ্ত্তিতে । পৰ-ৰাজ্য প্ৰৱেশৰ

নিষেধ সৰ্ব্বত্ৰে, অহুমতি বিহনে;
নতুবা নিশ্চয় বিপদ ঘটনা হয়,
ৰাজনীতি মতে । বুজালোঁ বজাক যত
নমোনিলে কথা । ঘটিব জঞ্জাল এবে !

২য়, ভ: বি: ।—কি হব উপায় ?

মন্ত্রী ।—ছাৰখাৰ হব ৰাজ্য !

১ম, ভ: বি: ।—লাগিব বিষম বণ ?

মন্ত্রী ।—ভুল নাই তাত ।

প্ৰতাপী আহোম ৰাজে নেৰিব কাচিৎ
নকৰি উচিত প্ৰতিকাৰ । শুনি আছ
এই ৰাজ্যৰ দুৰ্দশা, ৰাজ-দুৰ্চ্ছলতা ।
নেৰিব স্বেযোগ এই ।

২য়, ভ: বি: ।—হাত নাই আমাৰ !

কিমতে বাধিয় আগন্তুক বিপদক
আগভেট মাৰি ?

মন্ত্রী ।—নাই হাত,

যিবা পাৰ্বা, কৰিব তথাপি ।

১ম, ভ: বি: ।—দেখোঁ বাক,

কি পাৰ্বো কৰিব সময়ত ।

২য়, ভ: বি: ।—ভাল তেন্তে,

উঠোহে এতিয়া ।

মন্ত্রী ।—উঠা হোক ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম গর্ভাক্ষ ।

অন্তঃপুৰ ।

(সাধনী আৰু নীতিপাল ।)

নীতি ।— শুনিছানে,

আতিকই লাগিছে ভাগৰ !

সাধনী ।—কিয় প্রণেশ্বৰ !

কিয়নো কাতৰ এনে ?

নীতি ।—আমোদে উপচি পৰি

লগালে ভাগৰ । গীত-বান্ধ, নাচ-বাগ,
হইছিল বহু , আমোদ-আহ্লাদ আৰু
প্ৰিয়-ভোজনত দিলে যোগ অতিকই ।
তাতেহে লাগিছে এবিধ এতুৱা ভাগৰ ;
উঠিবৰে যোৱা নাই মন । ইমানতো
বিষয়াসকলে ধৰি ৰাখিবহে খোজে !
ৰসিকতা দেখি মোৰ মুগ্ধ সকলোটি,
—লগকে নেৰায় !

সাধনী ।—জানো মই,

আতিকৈ ৰসিক তুমি নাথ !

কিন্তু জানা, ৰসিকতা নহয় বজাৰ

প্ৰথম কৰ্ত্তব্য কাম । আগে ৰাজ-কাজ,

পাচে যত আমোদ-আহ্লাদ । দঙ্গদোষ,

বিলাসিতা করি পরিহার, চোরাঁ যদি
হবলই খাতনামা নৃপতি-বতন ।

নীতি ।— নোরাবি এৰিব দেখেঁ ;
বহি গৈছে বাপ ! নৃপতি-বতন নাম
অন্ত্ৰে বিচাৰোঁ ।

সাধনী ।— নোরাবি এৰিব ।
কিবা কোরাঁ প্রাণেশ্বৰ ?
অভ্যাসে সকলো পারে, মানিবাঁ পুরুষ ।

নীতি ।— সঁচা প্রিয়া,
অভ্যাসত সম্ভব সকলো ।
নবৰ অসাধ্য কাম নাই মৰতত ।

সাধনী ।— বাখঁ তেস্তে অন্তৰোধ ।

নীতি ।— কিবা বখা নাই ?

সাধনী ।— কতনা কাকতি কৰি
ধৰিলেঁ তোমাক, অসং সঙ্গীৰ লগ
এৰিবৰ হেতু ; নাৰাখিলেঁ কথা, আৰু
আত্ম-অঙ্গীকার ।

নীতি ।— 'অসং বুলিছাঁ কাক ?

সাধনী ।— নব-বিষয়াক ।

নীতি ।— রাজ-বিষয়াক ?

নহলে বিষয়া পিচে, চলিব কিমতে
রাজকাৰ্য্য আলোচনা ? পূৰ্ব্বৰ সঙ্গতি
এৰোঁ বোলা সত্য কথা ; কিন্তু সি নহয়
রাজকীয় বিষয়ত ।

সাধনী ।— পূৰ্বত বিষতে

চলিছিল ৰাজকাৰ্য্য,
পুৰণি বিষয়া স'তে পূৰ্বৰাজত্বত,
নচলিব কিয় আজি সেই বিষয়াৰে ?

নীতি ।— ভাবিছোঁ নচলে ।

পতা হ'ল সেই হে নতুন ।
ভাবি মোৰ পূৰ্ব হীনদশা, হ'ব পাৰে
অভিমানী পুৰণি বিষয়া ; তাৰ ফলে,
ৰাজকাৰ্য্য হ'ব পাৰে ক্ষতি । সেই অৰ্থে
প্ৰিয়া, মই সলালোঁ বিষয়া, ললে বাছি
সমনীয়া আদি জীৱনৰ । সমনীয়া
বিষয়াই ভাল মোৰ চিন্তিব সদায় ।

সাধনী ।— পৰিছোঁ ভ্ৰমত ।

নিচিনিলোঁ বন্ধু কোন !
পিতৃৰ পৰম মিত্ৰ পুৰণি বিষয়া ;
নোৱাৰে শত্ৰুক হ'ব এই জীৱনত ।
কিন্তু যাক মিত্ৰ ভাবি পাতিছোঁ বিষয়া,
সি সবে চাপিছে কাষ স্বাৰ্থৰ কাৰণে ;
নিছে মাথোঁ পিচুৰাই অবাটে তোমাক ।
ঘটাব জঞ্জাল জানা, ৰাজ্যৰ অহিত ।

নীতি ।— ছবুজোঁ কি বেয়া বাটে

নিছে পিচুৰাই নতুন বিষয়াসৰে ।
নিচিন্তে অহিত মোৰ নতুন মন্ত্ৰীয়ে ;
নহয় শত্ৰুক ।

সাধনী ।— শতুক নহব পাবে ;

কিস্ত ঘোৰ স্বার্থপৰ নতুন বিষয়া,
নাই তাত ভুল । স্বার্থৰ কাৰণে মাৰ্ণে
মিছা গুণ গায় ।

নীতি ।— কিবা স্বার্থ

বোলা তুমি হুবুজিলে মই ।
নিচিন্তে আপোন স্বার্থ কোন হেন জন
আছে লিপ্ত সংসাৰত বৈবাগী নহট ?

সাধনী ।—নাই হেন জন ।

বোলা নাই স্বার্থ সংসাৰীৰ ।
স্বার্থপৰ বোলে ভাক যি জনে সততে
আপোন উদ্দেশ্য সাধে পৰক ডুবাই ।
তদ্রূপ জানিবোঁ সেই নৱ বিষয়াক ;
তুষ্ট কৰি মন তৰ মিছা গুণ গাই
আপোন উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিবৰ গুণে
ৰাজ্যৰ অহিত কত লাগিছে সাধিব !
বাঢ়িছে নিতকে তৰ কুশল বটনা ।

নীতি ।— কুশল-বটনা হেতু

নডৰাঙ মই । বিহিম কঠোৰ দণ্ড
নিম্নক জনক, পৰিব যেতিয়া ধৰা ।
ৰজা হলে যশ নিন্দা উভয়ৰে ভাগী ।

সাধনী ।— নকৰা সি কথা ।

নিম্নক-পীড়ন জানা নোহে নীতিবল ;
মিত্ৰভাৱে কৰা বিধি শত্ৰুক দমন ।

নীতি ।—সাংসারিক পক্ষে ইটো

নহয় সম্ভব ! শত্ৰুৰে-আদৰ পালে
শত্ৰু বাঢ়ি যায় ; সংসাৰত সাক্ষী তাৰ
আছে অগণন ।

সাধনী ।—সাধু, শস্ত্ৰ, জ্ঞানীজনে

সততে শত্ৰুক দমে সদাচাৰ সতে ;
দেখিছোঁ বিস্তৰ ।

নীতি ।—অজ্ঞান, অসাধু মই ?

নকৰা অধিক ! কৰিম আপুনি মই
যিবা দেখোঁ ভাল ।

(উচাং মাৰি গুচি যায় ।)

সাধনী '—হিতে বিপৰীত

বোলে লোকে ইয়াকেই !
কালৰ কুটীলা গতি পোনাৰৰ গুণে,
কত চিন্তা কত যত্ন হইছে বিফল !

— — —

তৃতীয় অঙ্কপাত ।

— — ০ — —

চতুৰ্থ অঙ্ক ।

—***—

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক ।

—* *—

দিখোমুখ ।

(সসৈন্যে ছুটীয়া সেনাপতি ।)

ছুঃ সেনাপতি ।—পৰব ৰাফাত আমি
সোমালোঁহি আজি ; বিনা সন্মতিৰে ;
ঘটিব জগ্গাল বহু জানিবঁ নিশ্চয় ।
আজ্ঞাধীন ভূত্যা জানা, আমি সকলোটি,
আহিছোঁ আদেশমতে আপোন ৰজাৰ ;
শৰীৰ পতন কিস্বা উদ্দেশ্য সাধন,
এই পণ ৰাখিবঁ মনত ! নহটিবঁ
কেবোঁ কতো, ঘটে যদি বিপৰ্য্যয় । বোলা
সবে- মহাৰাজৰ জয় ।

ছুঃ সৈন্য ।—জয় মহাৰাজৰ জয় !
(সসৈন্যে কনচেং ডাঙ্গৰীয়াৰ প্ৰবেশ ।)

কনচেং ।—কোনে কাৰ জয়ধ্বনি
কৰে অকস্মাত্ ! “জয় মহাৰাজৰ জয়”
বিজাতীয় স্বৰ, বাজিছে কাণত আহি !

দেখো বাক কোন, আহিছে ফৰিং উৰি
অগ্নি-কুণ্ডলই ! — বোণী সবে উচ্চৰে
“স্বৰ্গদেৱৰ জয়” !

আহোম সৈন্য । — জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

কনচিং । — ইকি !

সঁচাকৈয়ে দেখো পৰে আহি উৰি,
উন্নত পতঙ্গদল কোনোবা ৰাজ্যৰ !
যি বীৰ্য্য-প্ৰতাপ-তাপ সহিব নোৱাৰি,
অসম ভূপতি সবে মানিছে শৰণ ;
অসীম ক্ষমতাধাৰী কমতা-ঈশ্বৰ,
কৰতল হল আজি যাৰ প্ৰভাৱত ,
অদম্য কছাৰি ৰাজ হই প্ৰদমিত,
পদানত হয় আজি যাৰ , যাৰ নামে
জলে আজি অসমৰ নাম ; সেই তেজ,
সেই বীৰ্য্য, সেই জ্যোতি ৰাজ-গৌৰৱৰ
ভুলি,—নতু প্ৰবাহাল — আহে কোন উৰি
জীৱন জঁপিব হেতু জলন্ত কুণ্ডল !
অথবা, নোহে সি সামান্য নৰ, নহয়
উন্মাদ ; বীৰবাহু জানোবা সিজন ।
হোক সেয়ে ; হয় যদি সত্য সেয়ে হাঁহ,
জুৰাম জীৱন মোৰ হেঁপাহ গুচাই,
প্ৰকৃত বীৰক আজি বীৰত্ব দেখাই !
কছাৰি বণত তৃপ্তি নপলালে মোৰ,
নাপালেঁ হুঁজত কোনো সমনীয়া বীৰ ;—

সন্ধি-স্থত্রে বদ্ধ হল কন্মতাৰ পতি,
 নহল সমুখ কোনো কোচ সেনাপতি ।
 গোবেশ্বৰে দৰ্প কৰি পঠিয়ালে ঘিৰা
 সাহসী সৈনিকদল, প্ৰবল প্ৰতাপে,
 —নবাব স্বয়ং ঘাৰ বীৰ সেনাপতি,—
 সিও হায় আঁতৰিল নিলগৰেপৰা,
 সৰংশে নিধন কৰি নীলধ্বজ ৰাজ ;
 নাহিল উজ্জাই এৰি কন্মতাৰ সীমা !
 ঘিৰা হোক, সোধেঁ এওঁ কোন ৰণবীৰ ;
 কিবা জানি এৰেঁ মোৰ পূৰায় কামনা ।

(ছুটীয়া সেনাপতিৰ প্ৰতি)

কোন তুমি ?

কিবা সাহে প্ৰবেশেঁ ইঠাই ?
 কোনে দিলে অহুমতি সৈসন্ধে তোমাক
 পৰৰাজ্য প্ৰবেশৰ হেতু ? কিবা আছে
 চিন্ সন্মতিৰ ? নাই যদি অহুমতি,
 সমুচিত শাস্তি তাৰ পাবা হাতে-হাতে ।

ছুঃ সেনাপতি ।—নাই অহুমতি ।

নাই তাৰ প্ৰয়োজন ।

আদেশিত সেনাপতি ছুটীয়া ৰাজব,
 আপোন উদ্দেশ্য নহি আহিছে ইঠাই ।
 নেদেখাবাঁ বিভীষিকা নডৰোঁ কথাত ।

কনচেং ।—আচৰিত !

কৰ এনে অসভ্য বৰ্ণন !

নাধাৰে সি ৰাজনীতি, বোলে সেনাপতি !
কোন তেওঁ অসভ্য ভূপতি,—অঘাচিতে
পাচে সেনা বিনা সন্মতিৰে ! বাকী নাই
বুজিবৰ, ৰীতি-নীতি-হীন সেই দেশ ।

ছঃ সেনাপতি ।—কিঞ্চ কোৱাঁ !

ৰাজনিন্দা সমুখত মোৰ !
কাপুৰুষ তুমি ! নতুবা ৰজাৰ নিন্দা,
সেনাপতি হই, কি সতে কৰিছাঁ তুমি ?
বিতণ্ডাৰ কাজ নাই, আই। আগ বাঢ়ি,
লোৱাঁহি চিনাকি মোৰ ৰাজ-মহিমাৰ ।

কনচেং ।—নিৰ্ভীক হৃদয় !

শত্ৰুক যতপি তুমি,
শলাগোঁ বিস্তৰ তৰ এনে পুৰুষালি ।
ধন্য সেই ৰণ-ৰত্ন, ধন্য তাৰ তেজ,
ধন্য তাৰ জন্ম-মৃত্যু, ধন্য আত্মত্যাগ,
কৰ্তব্যত মাস্ত ঘেয়ে, পাহৰি আপোন,
ৰাজ্যৰ গৌৰৱ হেতু ৰাজাৰ্জ্জা-পালন,
জীৱনৰ উচ্চ ব্ৰত পালে প্ৰাণপণে ।
সঁচাকৈয়ে হাঁয়, স্বদেশ, বিদেশ আৰু
আপদ-সঙ্কট-ষোধ নাথাকে মনত,
নকৰে ক্ৰক্ষেপ আৰু প্ৰাণ-ভয়লই
কৰ্তব্যত উন্মত্ত হয় ঘেৰে প্ৰাণ !
ধন্য তৰ ৰাজভক্তি, ধন্য সেই তুমি,
ভাগ্যত যি হয় এনে বীৰপ্ৰমত্তিনী ।

সার্থক মানিম যয়ো মোৰ বাহুবল,
যুঁজি আজি তোমাহেন বীৰকেশবীৰে ।
আই চাপি, সাজু হোৱাঁ, ধৰাঁ তবোৱাল,
সম্মুখ সংগ্রাম পাঠোঁ আই বণবীৰ !

(দুইবো যুদ্ধ ; ছুটীয়া সেনাপতি নিবস্ত্র আৰু পৰাস্ত ।)

কনচেং ।—লভিলোঁ এফেৰি তৃপ্তি

যুঁজি এই বীৰবাহু সতে । ধন্য তুমি,
ধন্য তব পৰাক্ৰম ! যুঁজিলোঁ বিস্তৰ,
কোচ, খেন, কছাৰিৰ সেনাপতি সতে,
পৰা নাই ঠাৱাৰিব কেৱে অতপৰ
সম্মুখ সংগ্রাম পাতি মোৰ সমীপত ।
স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কামপীঠ দিকু-বিজয়ত
পোৱা নাই লগ এনে লৰোঁতা এজন,
পোৱা নাই তৃপ্তি মোৰ সমৰ-তৃষ্ণাই ;
পূৰ্বালে আজিহে সাধ ছুটীয়া বজাই
পঠিয়াই বণবেশে নিজ উদ্দেশ্যত
এনে সেনাপতি । (আহোম সেনাৰ প্ৰতি)

বন্দী কৰ সেনাপতি

যথা সন্মানেৰে ।

আঃ সেনা ।—ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ । (বন্দী কৰে)

কনচেং ।—লই বল বন্দী এবৈ

যথা স্থানলই । বিপক্ষৰ সেনাদল
যাব পাৰে নিৰাপদে স্বদেশৰ মুখে,
বাৰ্তা দিবলই ।

(প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় গভাঁক ।

—***—

কুণ্ডল-কুণ্ড ।

(তাপস-তাপসীবেশী ধৰ্ম্মধ্বজ আৰু নীলারতী ।)

ধৰ্ম্ম ।—অকস্মাৎ ধ্যানভঙ্গ !

নীলা ।—কিয় প্ৰাণেশ্বৰ ?

ধৰ্ম্ম ।—সুবুৰ্জ্জী কাৰণ ভাল ।

অকস্মাৎ মনপ্ৰাণ কঁপি উঠি ঘনে
ভাঙিলে গভীৰ সৃষ্টি-ধান । আঁকিছিলোঁ
একমনে, একধ্যানে, তন্ময় প্ৰাণেৰে,
সুন্দৰ সৃষ্টিৰ ছবি হৃদয়-ফলিত !
ক্ষুদ্ৰ বালিটাহীপৰা গজহস্তীলই
কত যে পৰাণী হাঁয়, প্ৰাণী-জগতত,
নাচি-খেলি হেলাৰঞ্জে আহে আৰু যায় ;—
পাপৰ বোকাও কত পৰে আৰু উঠে !
ইহা-কন্দা সংসাৰৰ দৈনিক আখৰা
চলিছে কতনা হাঁয় যুগ-যুগান্তৰ !
বিচিত্ৰ সংসাৰ-চিত্ৰ আকোঁতে-আকোঁতে,
ঈক্য গল অতৰ্কিতে আপোন সংসাৰ ;—
পুৰণি কালত সেই পিতৃপুৰুষৰ
প্ৰতিষ্ঠিত পৰিয়াল নিছিগা ধাৰেৰে,
হিয়াত চিত্ৰিত হল পুণ্য বহণেৰে !
হিয়া মোৰ নাচি উঠে পৰিলে মনত

পূৰ্ণ তেজে জ্বলি উঠা বংশৰ ছবিটি,
 যশস্তাৰ সৌৰভ বিলাই ! আৰু সেই
 সংসাৰৰ বিকাশ-বিস্তৃতি আগে-পিচে
 পূৰ্বপুৰুষৰ, দেখিলে জুৰায় প্ৰাণ !
 কিন্তু হাঁয় সামৰণ ! নাৰায় কখন !
 কান্দি উঠে প্ৰাণ !

লীলা ।—কোৱাঁ প্ৰাণেশ্বৰ,

কোৱাঁ ভাঙ্গি ততালিকে
 কিবা দৃশ্য অকখন দেখিলোঁ ধ্যানত ?
 কপি উঠে মাতৃহিয়া কিবা আশঙ্কাত,
 শ্বৰি মোৰ পুত্ৰ-কন্যা সাধক-সাধনী ।

ধৰ্ম্ম ।—কিনো কম ভাঙ্গি !

আগুনি পাইছোঁ ঢুকি,
 কি যে দৃশ্য আঁকি মই হইছোঁ ব্যথিত ।

লীলা —কিবা দৃশ্য ?

কোৱাঁ ভাঙ্গি, নকৰাঁ পলম ।
 দেখোঁ যেন অকালত শতুক-ৰাহুৱে
 গ্ৰাসিছে গোৱৰ-স্বৰ্ঘ্য ছুটীয়াকাশৰ ;
 গ্ৰাসে আৰু চন্দ্ৰ-তৰা নাম যশস্তাৰ,
 পলায় পপীয়া তৰা বিদ্বাশক্কেউৰি ;
 বসাতলে যায়-যায় ছুটীয়া-ভুবন !
 বক্ষা কৰাঁ, কোৱাঁ ক'ত সাধক-সাধনী ।

ধৰ্ম্ম ।—অসহন সামৰণ

সেই সংসাৰৰ ! ছুটীয়াৰ বংশাৱলী

অন্ত হব সাধনী সহিতে । অচিরতে
 বাজলক্ষ্মী জাঁপিবহি এই কুণ্ডোপবি ।
 অনীতিত পোত গল পুণ্য বাজনীতি ;
 অধর্মব পবাক্রম ধর্মবাজ্য জুবি,
 হল অতিপাত । পুণ্য বাজ্য বসাতলে
 আজি যায়, কালি যায় ! আছে মাথো বই,
 —আছে দিন দুই,—সাধনী কাৰণে আক
 বৃদ্ধ মজী গুণে !

লীলা ।—ইয়াকে ‘কবিলে ভাল
 ঈশ্বৰে’ আমাব !

ধর্ম ।—নকবাঁ আক্ষেপ ।

ঈশ্বৰৰ অভিপ্রায় কি বুজিম আমি !
 কৰিছে ইয়াকে ভাল আমাব কাৰণে,
 মানিবাঁ ধুকপ তুমি । নহলে নিশ্চয়
 সাধনীত সামৰণ ছুটীয়া বংশৰ
 নপৰি বাঢ়িল হয় বঢ়াবৰ গুণে
 পাপ-তাপ অপঘণ কলঙ্ক কুলৰ ।
 আক স্থিৰ, ভাবি চাবাঁ, সমানে নাযায়
 কাৰো কতো চিৰকাল ; উঠিলে এবাব
 নিশ্চয় পৰিব লাগে । চলিছে অনন্ত
 সৃষ্টি বীতি এই !

(মৌন)

অহ, দুৰ্বল চিন্তাত
 গালে। উটি বহুদূৰ ।

অপত্য স্নেহৰ ভাবে নিলে ডটীয়াই
 বহুদূৰ, বহুদূৰ, মন ওভতাই !
 কাল নাই ভাবিবৰ পূৰ্বৰ কাহিনী ।
 আঁহা প্ৰিয়া, অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, সহধৰ্মিনী
 জীৱনে যবণে মোৰ ধ্যান-সহচৰী ;
 এয়ে এবে সম্পূৰ্ণ সংসাৰ । নাই আৰু
 জীৱনৰ স্তব্ধ-দুখ, বিষয়-বাসনা
 সকলো পৰিল জন্ম সামৰণমূখে ;
 হব তাৰ মুক্তি এবে, নাই বহুদিন ।
 জৰা-মৃত্যু অতিক্ৰমি, লভোঁ কিনোয়তে
 অনন্ত আত্মাৰ সতে আত্মাৰ মিলন,—
 সেই চিন্তা, সেই ধ্যান, সেই লক্ষ্য ধৰি,
 অন্তিম কালতে প্ৰিয়া, তৰোঁ আঁহা আমি ।
 আঁহা বাওঁ, বহোঁগই সিপাৰে ধ্যানত । (প্ৰস্থান ।)

—০—

তৃতীয় গভাঁক ।

—○:∴○—

আহোম ৰাজ-চৰা ।

(চুহুং স্বৰ্গদেৱ আৰু কনচেং বৰপাত্ৰ ভাষীয়া ।)

কনচেং ।—নাজানে কি ৰাজনীতি

ছুটীয়া বজাই ? অসমিকাব চৰ্চাব

এক অপবাদ নহওঁতে স্থবিচাব,

ঘূৰি অপৰাধ লগালে সিদিনা, ঘূৰি
গাঙ-ভূঁই লুটি !

চুহ্মুং ।—থাকিলে কি কাণ্ডজ্ঞান,
হয় এনে গতি ! ছুটীয়াৰ ৰাজ্য এবে
ৰসাতল-প্ৰায় ।—নাই নীতি, নাই ধৰ্ম্ম,
বাচ-সুবিচাৰ ; পাহৰিলে ৰাজনীতি
ছুটীয়া বজাই ।

কনচেং ।—শুনিছে। বিস্তৰ
ৰাজ্যৰ দুৰ্গতি কথা ;
নীতিপাল অনীতিৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ ।
নাশিছে যশস্ত্ৰাৰাশি পূৰ্ব-ৰাজনৰ,
ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম পাপ-পুণ্য নকৰে বিচাৰ ;
বিষয়াক ভাজি-পাতি লগু-ভগু কৰি,
পীড়িছে প্ৰজাক নিতে ন ন কপ ধৰি,
বিলাস বাসনা ইংয় পূৰাবৰ গুণে !
এতেকতে স্বৰ্গদেৱ, উচিত আমাৰ,
উদ্ধাৰেঁ পতিত ৰাজ্য ঘোৰ সমস্তাত ।
মিলিছে স্বেযোগ তাৰ, এই সময়ত ;
আজ্ঞা মাথোঁ লাগে মোক, ঘাম এতিকণে ।
আক্ৰমি বিক্ৰমে গই ছুটীয়া বজাক,
গুচাই অপায় যত অধৰ্ম্মাচাৰৰ,
শান্তিৰ ৰাজত্ব পুহু কৰিম স্থাপন ।
নতুবা, বজাক ভাজি ছুটীয়া ৰাজ্যত
আহোম শাসন-নীতি কৰিম প্ৰচাৰ ।

পলমে বিধিনি যাতে ইসৰ কাৰ্য্যত,
যাব পাৰে। উতালিকে অনুমতি পালে ।

চুহুশুং ।—বীৰোচিত বাণী !

ৰাজনীতি পৰা নাই এৰা ।
কিন্তু ভাঙ্গৰীয়া, ইচ্ছা মোৰ, পাচো অস্ত্ৰ
বীৰ সেনাপতি ;—প্ৰথমতে ঘাইবল
কিয় যাবাঁ তুমি ? ঘাটে যদি অস্ত্ৰ বীৰ
জনে-জনে গই, পাচিম তোমাক পাচে ।

কনচেং ।—স্বৰ্গদেৱ,

পালে। প্ৰাণে বিষম আঘাত !
থাকোঁতে ই কনচেং সেনাধ্যক্ষ হই
আহোমৰ ৰণবলে পৰাভৱ মানি
আনিব কলঙ্ক ? পাৰে। যদি একেবাবে
জিনিব শত্ৰুক, কিয় পাচোঁ বাবে বাবে
অস্ত্ৰ সেনাপতি, পাজি লই পয়াজয় ?
বাঞ্ছা মোৰ, জীৱনত নেদেখোঁ বিমুখ
সমুখ ৰণত গই নিজ ৰণ-বল ।
আক এক অনুৰোধ ;—চিৰকাল যেন
অনুমতি পাই থাকোঁ এনে সুযোগত,
ৰণত বীৰেন্দ্ৰ নাম লভিবৰ শুণে ।

চুহুশুং ।—ভাঙ্গৰীয়া,

জানো আমি বিক্ৰম তোমাৰ ।
সম্ভৱ সকলো তোমালই । ঘোৰী তেজে,
কৰাংগই যথাবিধি যুদ্ধ-আয়োজন ।

কিন্তু, এটি উপদেশ বাখিবাঁ মনত,—
 বাখিবাঁ গোপনে অতি । নিতান্ত যদিহে,
 কৰা হয় আক্রমণ ছুটীয়া বজাক,
 হব লাগে লাভ আমাৰ ; হব লাগে
 ৰাজ্য লাভ নিতান্ত আমাৰ ; হব লাগে
 আৰু লাভ সাধনী-বতন । সেই অৰ্থে,
 পাৰ্ধ্যমানে সন্ধি নকৰিবাঁ । বিনা-ৰণে
 কৰে যদি সমৰ্পণ ৰাজ্য-ধন-জন,
 নাৰাখিবাঁ হেতু তাত, মিত্র ৰাজনৰ ।
 অথবা, বিষম দাবী কৰিবাঁ ঘোষণা ;—
 সাধনী ৰাণীৰ স'তে 'কুবেৰ সম্পত্তি',
 লাগিব সঁপিব, লাগে যদি অধিকাৰ
 কৰদ ৰাজ্যৰ ।—এয়ে সাৰ উপদেশ ।

কনচোং ।—আহৌ, স্বৰ্গদেৱ,
 শিৰোধাৰ্য্য উপদেশ ।

(প্ৰস্থান ।)

চুহুৰুং ।—যাও, আৰু
 কৰোঁগই যুগুতি বিশেষ,
 অস্ত্ৰ যন্ত্ৰী, সেনাপতি বিষয়াৰে সতে ।

(প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

— — * — —

ছুটীয়া বজাৰ মন্ত্ৰণা-ঘৰ ।

(সাধনী, নীতিপাল আৰু মন্ত্ৰী ।)

নীতি ।—নিকপায় হলেঁ। এবে,

নাই পৰিজ্ঞান ! হুণুনি বাণীৰ কথা,
মন্ত্ৰী-উপদেশ, অসৎ সজত হাঁয়,
মজিলেঁ। সমূলি ! হাতে-হাতে প্ৰতিফল
ফলিছে এতিয়া !

সাধনী ।—নহবা অধীৰ !

বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা পুৰুষৰ বীতি ;
অধৈৰ্য্যে বঢ়াই যত আপদ-জঞ্জাল,
উদ্ধাৰৰ গতিবোধ কৰে সি সমূলি ।
নাই আৰু এটি ক্ষণ অহুতাপনই ;
ফল নাই আক্ষেপত । আলস্য কালত
এবে লোৰী। মন্ত্ৰী-উপদেশ, হব পাবে
অপায়-বিধিনি নাশ ।

মন্ত্ৰী ।— কি আছে উপায় !

জুকল। ই ৰাজ্য এষে ।
বণবন, অৰ্ধবন আৰু নীতিবন
অকালত ক্ষয় হল ; প্ৰজা নিশ্চয় ;
বাধিবা কিৰূপে ক্ষয় আছোম-দেশ ।

তাতে জান'ী, কনচেং নিজে সেনাপতি ;
যাৰ নামে কম্পমান দিল্লী-সিংহাসন ।

সাধনী ।—ভুনা আছে

কনচেং বীৰৰ কাহিনী ।

নাই এনে বীৰ আজি ছুটীয়া রাজ্যত
ক্ষত্বেক ঠাৱৰে সেই বীৰৰ আগত ;
নাই আজি সেনাপতি পূৰ্ব্ব রাজত্বৰ ;
সি হেতু উচিত নোহে যুদ্ধ আয়োজন,
অনর্থক বক্তৃপাত নাই প্রয়োজন ।
দিয়' যুক্তি মল্লীবৰ, কিৰূপে এৰাই
এই আসন্ন বিপদ বক্ষা পৰে'। সৰে ।

নীতি ।—বক্ষা পৰে'। যাতে

কৰে'। মাথে'। যুক্তি তাৰ ।

মজী ।—সন্ধিৰ প্রস্তাব বিনা

নেদেখোঁ উপায় ।

সাধনী ।—মোৰো সেয়ে মন্ত ।

কিন্তু মন্ত্ৰি, শুচে যদি সন্ধিৰ প্রস্তাব
অথবা দাবীৰ হেতু, কি হব উপায়
আসন্ন-বিপদ-বেলা ?

মজী ।—সম্ভৱ সকলো ।

অথবা দাবীৰ কথা নোহে অসম্ভৱ ।
দীৰ্ঘ-দৃষ্টি বাণী তব, মনিছাঁ স্বৰূপ ।
বজা-বাণী ছয়ো তেস্তে কৰ'ংগই বাস
বাজ হই নগৰৰ, চন্দনগিৰিত,

আত্মবক্ষা হেতু । থাকেই নগদত ।
চাপিলে বিপক্ষদল, সন্ধিৰ প্রস্তাব
কৰিম যি দেখোঁ ভাল ।

সাধনী — সাবগৰ্ভ কথা ।

যোৰা মজি, কৰাংগই যথা আয়োজন,
যাত্ৰা কৰা হয় যাতে আজি কালিতেই ।
দেখিছোঁ চন্দনগিৰি ; অতি বম্যস্থল ;
মূনি-মন-মোহা দৃষ্ট পৰিছে মনত
তাহানিতে দেখা সেই কুণ্ডল-কুণ্ডল
পিতৃ-মাতৃ সেৱা হেতু যাওঁতে এবাৰ ।
আহা, কিনো বিতোপন শোভে গিৰিবৰ,
আকালী শিৱত হাঁয়, পিঙ্কি মেঘমালা,
মলয়াত ঢউ মেলা চুলিটাৰ যাৰ !
মূলত কুণ্ডল কুণ্ড অতি স্নগ্ধভাৱ,
পৰিত্ৰ জলেবে পূৰ, অতি নিৰমল ।
উপচি শ্ৰেয়ৰ বাগ কুণ্ড-গৰ্ভবপৰা
পৰিত্ৰ কুণ্ডল-পানী ধীৰে বই যায়,
চন্দনগিৰিৰ পদ ভক্তিৰে ধুৱাই !
পাহৰে' বিপদ আজি স্মৰি সি ঠাই ;
— আপোন পাহৰি যাওঁ !

নীতি ।—জানোঁ যমো,

সেই ঠাই যোগ্য আশ্ৰমৰ ।

মজী ।—আহোঁ তেন্তে,

কৰোঁগই যথা আয়োজন ।

.(মজীৰ প্ৰস্থান)

সাধনী ।—অহ,

পৰিছে মনত, আত্মাৰ ইয়াটি
 দেখা সেই কুণ্ডল গৰ্ভত ; কোনে জানো
 হিয়া মেলি, মিলি হিয়া স'তে, নিলে, মোক
 পমোৱাই পুণ্যপুৰলই ;— শাস্তি য'ত
 বিৰাজে সদায় ! সেই পুণ্য আশ্রমত
 বাস যদি হয় ইয়া চিৰকাললই,
 নাভাবোঁ ভাবনা আৰু পাপ-সংসাৰৰ ;
 সাহেবে মাতিব পাৰোঁ আসন্ন বিপদ ।

নীতি ।—নকৰিবোঁ খেদ,

ফলিছে দুৰ্ভাগ্য-ফল !
 বলা যাওঁ ; ইয়াতেই হল বহুপৰ ।

সাধনী ।—নোহে খেদ ।

খেদ মোৰ কি বুজিবোঁ ইয়া !

(প্রস্থান)

—০—

জিৰণি-পট ফেপন ।

—(০)—

পঞ্চম অঙ্ক ।

প্রথম গভাঁকি ।

—:~:—

চন্দনগিৰি ।

সাধনী । — স্বৰ্গৰ জখলা

এই পুণ্য গিৰিবৰ,

নিশ্চলে কি স্নকৌশলে বিশ্ব খনিকৰে !

সৌন্দৰ্য্যৰ কপৰালি, কৰুণাৰ প্রভা,

প্ৰেমৰ পৱিত্ৰ বাগ, সন্তোষৰ স্তব্ধ,

আৰু এক আবেগৰ পুণ্য আকৰ্ষণ,

সকলো সমানে সানি স্নজিলে মৰ্ত্যাত,

পঞ্চায়ুত লোক যেন অৱণ্য-মন্দিৰ !

চন্দনগিৰিৰ নাম অগৰু চন্দনে

বাখিছে উজ্জ্বল কৰি এই পৃথিবীত ;

আৰু তাৰ অল্পপম কণ মনোহৰ

বখানিছে চিৰকাল দেৱতা-কিন্নৰে ;

যোগী, ঋষি, মুনি আৰু তাপস কুমাৰ,

বিমোহিত নবলোক কণ-জীৱা চাই !

ইয়াবে সৌন্দৰ্য্য-সোঁত বই-বই গই,
 ভৈয়ামত প্ৰতিভাত হয় মাজে মাজে ।
 যি ফালে ঘূৰাওঁ চকু, তাতে বই যায়,
 নপলায় তৃপ্তি হাঁয়, হেঁপাহ হিয়াৰ,—
 চাওঁমানে বাঢ়ি যায়, পাহৰেঁ। সংসাৰ !
 পৰিত্ৰ কুণ্ডৰ নীৰ, অতি নিৰমল,
 প্ৰকৃতি-দাপোন যেন পতা আছে কেনে !
 বাহিৰৰ সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতিবিম্বে তাত
 ঠাঁহিছে নাচিছে হাঁয়, আপোনাকে চাই !
 নাচে যেন হিয়া মোৰো তাৰ চেৰে চেৰে,
 বসুধা-বুকুত প্ৰাণ ক্ষন্তেক জুৰাই !

*

*

*

ইয়াতে এদিন হাঁয় দময়ন্তী সতী
 উঠিছিল আহি আহি বাট হেৰুৱাই,
 চিন্তাৰ এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই,—
 শিল বন, গছ-লতা আটাইটি মিলি
 সাক্ষী দিয়ে বিশেষণে সবিশেষ কই !
 কুণ্ডিলৰ গুৰি এয়ে, বিদৰ্ভা ঢোৱাই
 পৰিত্ৰ কৰিছে যি ; সিও সাক্ষী দিয়ে,
 মহাসতী দময়ন্তী কেনেকই আহি
 উত্তৰিল কুণ্ডৰ তীৰত, ভ্ৰমি বহ
 গিৰি-গুহা, দেশ-বন, পতি হেৰুৱাই ;—
 ইয়েহে লগালে বাট পিতৃ-ৰাজ্যলই ।

আক, হাঁয়, কৃষ্ণদেবে কান্ধিনী দেবীক
উদ্ধাৰি এদিন ইয়াতেই থিত লয়
যাওঁতে উলটি । ইয়াতে জিলিকে আজি
সমাধি মন্দিৰ সট, ভীষ্মক বজাৰ,
মিলিলে পঞ্চস্তু যত মহা বাজ্যৰিষ ।

(অহ !)

ভাগ্যে মোৰ পাওঁ যদি ইয়াতেই লয়,
কিযে সুখ অল্পভৱ হ'ব সেই বেলা,
সাধি এই মৰতত স্বৰগ সাধনা !
মানিছোঁ এতিয়া ধুব,—নাঠ ভ্ৰান্তিলেশ,—
চক্ৰবৰ্ত্ত ঘূৰে সদা ভাগ্য ফলাফল ।

(হাঁয় !)

পৰিছে মনত এবে মাতৃ দেবীলই,
ধৰ্ম্মৰ জীৱন্ত মূৰ্ত্তি পিতৃদেৱ আক ;
দ্বয়োৰে অটল মতি একে বিশ্বাসত
“ঈশ্বৰে যি কৰে ভাল মাহুহ কাৰণে ।”
সেই বিশ্বাসৰ ফল প্ৰতিভাত হোৱা
এই জীৱনত মোৰ দেখিবৰ গুণে,
ললেহি নীৰলে ঠাই কুণ্ডৰ পাৰত,—
সমাধি শোভিছে সট পুণ্য পোহৰত !

(আহা !)

প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ ! প্ৰাণৰ পুতলি গঢ়ি
সযতনে যাক ৰাখিছোঁ হিয়াত তুলি,
সেই প্ৰাণধন আছেমানে বৰ্ত্তমান,
কি আছে অভাৱ মোৰ এই পৃথিৱীত !

নাথ মোৰ পথভ্ৰান্ত আজি । ভাগবত (দেহি !)
 হইছে কাতৰ জানো ! নাধাৰে সমূলি,
 নাজানে কি শোক-তাপ, সন্তাপ-ভাগব,
 চিন্তাৰ বিকাৰ আৰু বৈকা সংসাৰ ;
 পৰিছে মলিন দেহি, সবল মুখানি
 ৰাজ্য-বিপ্লৱৰ ঢঙ সহি অকালত ।
 যাওঁ হায়, পূজোঁগই যথা শুক্ৰবাৰে । (শ্ৰদ্ধান ।)

—০—

দ্বিতীয় গভাক ।

—ঃ(ঃ)ঃ—

চন্দনগিৰিৰ নামনি ।

(নীতিপাল অকলে ।)

—ঃঃঃ—

নীতি ।—বিচিত্ৰ সংসাৰ !

চক্ৰৱৰ্ত ঘূৰিছে সদায় !
 কি আছিলেঁ, কি যে হলেঁ, কিবা হবলই
 আছে আৰু আগলই ! সৃষ্টি-স্থিতি-লয়
 কপাস্তৰ মাথোঁ, আদি-মাজ-সামৰণ
 নব জীৱনৰ । ফলিছে সি হাতে-হাতে
 এই জীৱনত । দেখি-শুনি লীলা-খেলা

এই সংসারব, পৰি আৰু শব্দটো
 ঘোৰ বিপাকত, শিকিলোঁ-বুজিলোঁ। বহু
 সংসারব পাক-চক্ৰ ভৰ-ভাৰনাত ।
 দেখিলোঁ যি বীতি-নীতি, সংসারব গতি,
 সাবশিকা তাৰপৰা লভিলোঁ ইয়াকে ;—
 মনোবৃত্তি মানৱৰ বব লাগে স্থিৰ,
 যেতিয়া যি অৱস্থাত ; নতুবা পতন
 তাৰ ঋব-সত্য কথা । আৰু যি বুজিলোঁ
 দেখি-শুনি মাহুহৰ চৰিত্ৰ-আখ্যান,
 তাৰপৰা হল মোৰ এই স্থিৰ-জ্ঞান ;—
 আছে যদি কিবা, সাধ্যাতীত পৃথিবীত,
 এক সি,— মাহুহ চিনা এই সংসারত ।
 সঙ্গদোষ জীৱনত আৰু এক শনি ;
 চৰিত্ৰৰ ছিত্ৰে জুমি মানৱ অন্তৰ,
 হবে তাৰ সাববস্ত চোৰ-প্ৰকৃতিৰে ;
 জীৱন্তে মৰণ মাতি বটায় জঞ্জাল !
 দেখি যেন পৰিণাম, এই জীৱনৰ
 আগলই সংসাৰীৰ হয় তত্ত্বজ্ঞান ।

(মৌন)

(সঠৈগৈ কনচৈং, মজ্জী আৰু নালীয়াৰ প্ৰৱেশ)

মজ্জী ।—মহাৰাজ !

বিনাশুকে দিলোঁ এৰি ষাট ;
 উপদেশ যেনে কৰি আছিল আমাত ।

উপস্থিত সেনাপতি আহোম বজ্জাব ;
সন্ধির প্রস্তাব বোলে শুনাব আপুনি ।

নীতি ।—সজ কথা ।

পালোঁ। আমি পৰম সন্তোষ,
ডাকৰীয়া নিজে আহি হল উপস্থিত ।
সন্ধির প্রস্তাব এবে শুনো যিবা হয় ।

কনচেং ।—মহাবাজ !

লব মোৰ সন্মান-সংকাৰ ।
লভিছে*। পৰম প্রীতি সাক্ষাৎ লাভত ।
আজ্ঞাবহ তৃত্য মই আহোম বাজৰ,
কনচেং নাম মোৰ, মন্ত্রী-সেনাপতি ।
আদেশিলে স্বৰ্গদেৱে,—বণ বল লই,
আক্ৰমে*। ছুটীয়া ৰাজ্য ৰাজ-নীতি মতে ।
উপদেশ আৰু মোত,—বণজয়ী নই
আহোম ৰাজ্যৰ নামিল কবোঁ ই ৰাজ্য ;
অথবা কৰদ ভাৱে এৰি আপোনাক,
নিব লাগে উপহাৰ ‘কুব্বেৰ সম্পত্তি’
আৰু সাধনী ৰাণীক । হয় এয়ে দান,
নতু সমিধান ।—যিবা হয় অস্ত্ৰমতি ।

নীতি ।—অৰ্থাৎ প্রস্তাব ;—

অসাধ্য গ্রহণ কৰা ।

“কুব্বেৰ-দত্ত সম্পত্তি” নহয় বজ্জাব ;—
ছুটীয়াৰ ভাগ্যলক্ষী সেই পুণ্যধন ;
হস্তান্তৰ-অধিকাৰ পোৱা নাই আমি ।

আৰু, ইটো অদ্ভুত প্রস্তাব !—সাধ্য কাৰ
সাধনৌক কৰে হাত বাঁচি আছোঁ মানে ?
কোন ৰাজনীতি মতে পাচিলে তোমাক
স্ববিজ্ঞ আহোমৰাজে এনে প্রস্তাবেৰে ?
জুনিছোঁ অসম তুমি, বাহুবল লই,
ধৰ্মৰ বলত কিন্তু দেখিছোঁ দুৰ্বল !

মন্ত্রী ।— ভাবি চোৱাঁ
পুনৰপি, সলোৱাঁ প্রস্তাব ।

কনচিং ।— পত্না নাই
ভাবিবৰ ;— সিদ্ধান্ত প্রস্তাব ।
আছে দান, নাই সমিধান ; এয়ে মোৰ
স্তিৰ সমিচাৰ । কৰাঁ যুক্তি যিবা হয় ।

নালীয়া ।— বন্ধা পৰক মহাৰাজ ! দি দিয়ক যি লাগে । আপোনাৰ
দেহাটো হে লাগে ; তেনে ধন-বস্তু-তিৰী কিমান যাব,
কিমান আহিব !

নীতি ।— কটোৱাল,
বন্দী কৰ এই পাষণ্ডক ।
কৰিলে যতেকমানে এই দুৰ্বাচাবে
নতুন বিষয়া সতে স্বার্থসিদ্ধি হেতু ।
বৰলীত দিব লাগে, এই মহাপাপী ;
আৰু দুই ৰাজদ্রোহী নতুন বিষয়া ।

(কটোৱালে নালীয়াক বন্দী কৰে)

নালীয়া ।— বন্ধা কৰক মহাৰাজ ! মই নহয়, সি দুজন হে মহাৰাজ !

মই মহাৰাজৰ উপকাৰহে কৰোঁ । মই হে তেওঁ মহাৰাজক
বজা পতাৰ গুৰি । মই উপকাৰী, মহাৰাজ, মোক অপকাৰ
কৰিব নেপায় । (কটোৱালে ডিঙিত ধৰি বাজ কৰে) ও,
নিলে ও ! মৰিলে ও ! হে কোনে পাৰ ৰাখ ও ! - ও,
বৰশীত দিবগৈ বোলে ও ! !

মন্ত্ৰী ।—নলৰে প্ৰস্তাব ?

কনচেং ।—নলৰে যদি হিমাচল,

নলৰে প্ৰস্তাব মোৰ, জানিবঁ ধুকপ্ ।

নীতি ।—তৰুণ প্ৰতিজ্ঞা মোৰ ;—

যদি কুণ্ডল উভতি বয়,

সাধনৌক সমৰ্পণ সম্ভৱ নহয় ।

আক সেই কুবেৰৰ প্ৰদত্ত সম্পত্তি,

নস'পিম আছোঁমানে, আহোম ৰজাক ।

—শেষ সমিধান ।

কনচেং ।—অত অভিমান !

নসহোঁ ক্ষন্তেক আক !

জনা নাই কাৰ সতে পাঠা তৰ্কজাল ?

সিংহৰ আগত যেনে বাঘ-গোজৰণি !

নসহোঁ ক্ষন্তেক আক নকৰোঁ পলম,

এতিক্ষণে যমপুৰি পঠিয়াই সবে,

—ৰজা, মন্ত্ৰী, পাৰিষদ, সেনা, সেনাপতি—

হস্তগত কৰি শেষে সাধনী-‘সম্পত্তি’,

সামৰিম আক্ৰমণ ছুটীয়া ৰাজ্যৰ ।

আহাঁ চাপি, কৰাঁ আহি প্ৰাণ সমৰ্পণ ।

নীতি ।—প্রতিজ্ঞা পালন,

কিন্তু বণত শয়ন ।

আই চাপি, চাওঁ জুখি কিমানৰ বীৰ ;—

বাঘৰ আগত কৰে ছাগে ডেৱা-ডেৱি !

(যুদ্ধ ;—নীতিপালৰ পতন ।)

নীতি ।—(মুচ্ছিত অবস্থাত) অহ-অঃ !

প্রাণবায়ু—কণ্ঠাগত হাঁয় !

অহ, প্রাণেশ্বৰী, সতীৰ জীৱন্ত ছবি,

এৰিলে অকলে আজি ভৱ-সংসাৰত ।

যাওঁ মই, আই তুমি, নিত্য বস্তু থই,

অনিত্য সংসাৰ হেতু, সতীৰ চানেকী ।

আৰু মোৰ প্রজাপুত্ৰ, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সৰ,

সবাবে জানিব। মোৰ শেষ-সম্ভাষণ ।

অহ-অ-হ, বিদা-আ-য় ।—

(মৃত্যু ,—শব স্থানান্তৰিত ।)

কনচেং । আই চাপি

একে লগে, বাকী আছা কোন ?

মন্ত্ৰী ।—ধৰেঁ চাপি,

বধেঁ আজি বীৰ কনচেং ।

(যুদ্ধ ;—মন্ত্ৰীৰ পতন আৰু শব স্থানান্তৰিত ।)

কনচেং ।—অস্ত হল শত্ৰুবল ।

নহল পূৰ্ণ কিন্তু বণতৃষ্ণা মোৰ ,

নকৰিলে যুদ্ধ-আয়োজন ! ঘিৰা হোক,

আতি খেদ লাগি হইছে বৈবাগী,

আছে প্রাণ ধরি সংসার নিলগি ;

(এই) হৃদাৰি চকু-লো, মছিলে নবয়ে,

হৃদি-কুণ্ড জ্বৰি বয় অই !

(এই) সংসারৰ পৰা উদ্ধাৰি আতমা,

যুক্তি কোনে আজি দিয়ে অই !!

(মৌন)

অন্ত হল, সংসারৰ যত লীলা-খেলা !

অন্ত হল ধন-জন, রাজ্য-সিংহাসন,

আৰু যত মায়া-মোহ ভৱ-ভাণ্ডাৰ !

অন্ত হল পিতৃ-মাতৃ, শ্ৰাণ-পতিধন,

আত্মীয় কুটুম্ব আৰু যত প্ৰিয়জন ;

বুদ্ধ মন্ত্ৰী সেনাপতি, গল ৰাজ্যবল ;

আছে মই দেহা ধৰি, আছে এই

‘কুবেৰ শ্ৰদ্ধত ধন’ । হব লয় ইও,

পাব লয় ইয়াতেই ক্ষন্তেক পলমে ।

(মৌন)

সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ !

—কি যে সাংঘাতিক কথা !

যুক্তিৰ সঞ্চাৰ নাই ; নাই ধৰ্ম্মজ্ঞান ;

প্ৰলাপ সমূলি মাৰ্শে বাতুলৰ মুখে !

ভুনি হল বোমাধ্বিত সৰ্ব্ব কলেৱৰ ।

কোন সতে কোন সাহে কবেহি প্রস্তাব,
 বোধশক্তি বাজ কবি, নিলাজৰ মুখে,
 সতী সমৰ্পণ কথা ? কিন্তু, সাধা কাৰ
 স্পৰ্শ কৰে ছায়া এই সাধনী-শৰীৰৰ
 থাকেমনে দেহে প্ৰাণ ?

(মৌন)

নিদিষ্ট কাচিতে৷

এৰি 'কুবেৰ-সম্পত্তি', নিদিষ্ট বুলিলে
 যাক স্বৰ্গী প্ৰাণেশ্বৰে । বাখিছোঁ যতনে
 তাক, সতীত্ব-বতন স'তে, বাখিম প্ৰাণান্তে !
 চাহে যদি দুৰাচাৰে পশু-প্ৰকৃতিৰে
 বলেৰে নিবৰ হেতু, সতীত্ব বলেৰে
 তাক বাখিম উদ্ধাৰি, কৰি প্ৰাণপণ ।

(মৌন)

চাপে অন্ত !

চাপিছে সি পুণ্য শোভা ধৰি । আঁতৰিছে
 দেহ-মন লাহে—লাহে—লাহে, সংসাৰৰ
 মায়া-মোহ আশা-শাস্তি ক্ৰমাৎ এৰাই ।
 কৰিছে সি গতি এবাৰ অনন্তৰ দিশে
 ধীৰে ধীৰে ধীৰে । ধনু প্ৰভু, কত তুমি,
 অপাৰ ককণা তব ; হৰিল' আগৈয়ে :
 মায়াৰ কাৰণ যত ভব-সংসাৰৰ,
 মুকুতিৰ গতি মোৰ পোনাবৰ গুণে ।

দিয়'। মাতৃ জন্মভূমি, দিয়'াহে বিদায়,
 মৰষি সমস্ত দায় আপোন কণ্ঠাৰ ।
 আৰু মাঠোঁ পৃথিবীক,—জননী-জননী,—
 বাধিবী মিনতি মোৰ অন্তিম কালত,
 ক্ষেমিবী সকলো দায় ইহ জনমৰ ।
 একেঘাৰ সম্ভাষণ কৰিবী গ্ৰহণ
 নব-নাৰী মৰতৰ ; ক্ষেমিবী সবাবে,
 নাজানি কৰিছোঁ যদি কিবা অপৰাধ ।
 শত্ৰু বুলি পৰিচয় দিছিল'। যি সবে,
 চেনেহী মাতেৰে এবে দিয়'াহে বিদায়,
 লই মোৰ স্নেহ-সম্ভাষণ ।—ঘাওঁ এবে,
 থাক'। সবে, বিদায় ! বিদায় !!

(মৌন)

(সসৈন্তে কনচেন্সৰ প্ৰবেশ)

কনচেন্স ।—মহাৰাণী,

লোৱা মোৰ সম্মান অশেষ ।

সাধনী ।— কোন তুমি ?

কিয় মোৰ চাপিছাহি কাষ ?

কনচেন্স ।— আহোম বজাৰ

মই মজী-সেনাপতি ।

সাধনী ।— কিহেতু ইঠাই ?

কনচেন্স ।— বণত বিজয়ী হেতু ।

সাধনী ।— জানো সেই কথা ।

কিহেতু আহিছা হেথা ?

কনচোং ।—সমর্পিব লাগে সেই

“কুবের-সম্পত্তি” ; আৰু আত্ম সমৰ্পণ

হ'ব লাগে এবে ।

সাধনী ।—নহব সি বাজ্ঞা সিদ্ধি ।

কনচোং ।—নহব নহলে ।

সাধনী ।—কিবা কোৰাঁ !

পলুবল খটাৰাঁ নহলে ?

কনচোং ।—ক্ষমা কৰাঁ,

আজ্ঞাবহ ভূত্য মাথোঁ আমি !

ৰাজ-আজ্ঞা পালোঁ সদা প্ৰাণ পণ কৰি ।

সাধনী ।—কাৰ আজ্ঞা এনে ?

কোন্ অধৰমী সিটো ?

কোনে সাহে কবলই নৌচ বচনোৰ

‘কুবের-সম্পত্তি’ কথা ? কোন জ্ঞানহীনে

কৰে এনে অসম্ভৱ গন্ধিব প্ৰস্তাব,—

সতী-সমৰ্পণ ‘হেতু’—পতি-বিয়োগত ?

খৌক তাৰ জীৱনত, ধিক্ শতবাৰ !

সতীত্বৰ মূল্য সি জানে কি পাষণ্ডে,

বিশ্বৰাজ্য বিনিময় হেয় যাৰ স’তে !

সামান্য ৰাজ্যৰ ৰজা হই পৃথিৱীত

স্বৰ্গৰ আসন সি বিচাৰে মৰ্ত্ত্যত ?

না জানে সি জীৱনত সতী-মাহাত্ম্য,

হোৱা নাই ৰাজ্য তাৰ সতী-প্ৰসৱিনী ;

নতুবা নৃপাত মুখে টিহেন প্রলাপ
অসম্ভব,—অসম্ভব জানিবা নিশ্চয় ।

আরু শুনা,—

‘কুবের-সম্পত্তি’ কথা ; এৰা তাৰ আশা ।
হোৱা নাই প্ৰতিশ্ৰুত প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ
সেই ধন সমৰ্পণ হেতু ; যিবা সমিধান
পালি তুমি আছেনে মনত ? চোৱাঁ ভাবি,
কিহেতু এবিলে প্ৰাণ প্ৰাণেশ্বৰে মোৰ,
কি ভাবে উবালে নাথে প্ৰস্তাৱ তোমাৰ,
পুৰুষৰ বীৰ্য দেখুৱাই ।

কনচং ।—ক্ষমা কৰাঁ সতি !

যুক্তিৰ অধীন আমি, আদেশৰ দাস ।
নকৰাঁ যদিহে আহি আত্ম-সমৰ্পণ
মন মোৰ ভদ্ৰ নিবেদন, বাহুবল
অগত্যা প্ৰয়োগ জানি ।

(ধৰিবলৈ লাহে লাহে আগ বাঢ়ে)

সাধনী ।—ক্ষান্ত হোৱাঁ ।

অন্ধ তুমি, নাহিবা উধাই ;
সাধ্য নাই পাবলই স্পৰ্শ এই তনু ।
দেখা নাই জনমত সতীৰ মহিমা ;
সিহেতু সাহিছাঁ এনে উন্মাদৰ প্ৰায় ।
হব জন্ম মহাসতী ৰাজ্যত তোমাৰ,
আশীৰ্বাদ লোৱাঁ এই, মূল্য শত্ৰুতাৰ ।

আক মোত্ কথ্য নাই । লোৰাঁ চাই বুজি
 মায়া-লগা বাজ্যধন , ললোঁ মাথোঁ মই
 ছুটীয়াব ব'জলক্ষী, 'কুব্বেব-সম্পত্তি' ।

মুন্ধ নব, চাই লোৰাঁ, চাই লোৰাঁ আজি,
 কিকপে সতীয়ে কবে বৈকুণ্ঠ প্রয়াণ ।

(কুব্বেবদন্ত সম্পত্তি লৈ হাঁহি হাঁহি
 সাধনীয়ে কুণ্ডল জঁপ দিয়ে) !

—০—

যবনিকা ।

—০—

আমাৰ প্ৰকাশিত
৩গোহাঞি বৰুৱা প্ৰণীত
বিবিধ গ্ৰন্থ

নাটক		উপন্যাস	
১। টেটোন তামূলি	৫০	১। ভামুমতী	১০
২। ভূত নে ভ্ৰম	১০	২। লাহৰী	২১
৩। জয়মতী	১১০	অগ্ৰাগ্ৰ	
৪। গদাধৰ	১১০	১। জীৱনী সংগ্ৰহ	২১০
৫। লাচিত বৰফুকন	১১০	(২৭ টা আদৰ্শ জীৱনীৰ সমষ্টি)	
৬। বাণবজা	২১	২। শ্ৰীকৃষ্ণ আচলীলা	৬১
৭। গাওঁবুঢ়া	৫০/০	৩। শ্ৰীকৃষ্ণ মধ্যলীলা	৩১০
৮। সাধনি	১১০/০	৪। শ্ৰীকৃষ্ণ অন্ত্যলীলা	৪১
		৫। গীতাসাৰ	২১

বি, আৰ, কলিতা এণ্ড কোং
তেজপুৰ, অসম।